

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

**ТЕОРІЯ ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ:
ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ**
навчально-методичний посібник

ЧЕРКАСИ – 2024

УДК 373.5.016

ТЗЗ

Рекомендовано до друку вченою радою комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Протокол №3 від 30 серпня 2024 року

АВТОР–УКЛАДАЧ:

Плахута В.В., методист відділу фізичної культури, військово-патріотичного виховання та основ здоров'я комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Монастирський В.М., доцент військової кафедри Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук;

Ложка В.Б., учитель предмета «Захист України» Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №28 імені Т.Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області

ТЗЗ Плахута В.В. Теорія військового навчання і виховання: предмет і завдання: навчально-методичний посібник. Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2024. 72с.

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник «ТЕОРІЯ ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ: ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ» має на меті формувати знання, уміння та навички викладачів (вчителів) предмета «Захист України», як військових педагогів і вихователів допризовної молоді, необхідними для вирішення їх професійних завдань.

Цей посібник дозволяє сформувати сучасне уявлення про систему військової педагогічної та виховної діяльності педагогічного фахівця початкової військової (допризовної) підготовки .

Основними завданнями з набуття викладачами (вчителями) предмета «Захист України» умінь і навичок є:

- знаннями та уміннями із загальної та військової педагогіки, формувати уміння та навички творчого застосування набутих знань у професійній діяльності;
- формувати наукове уявлення про систему військового навчання в системі загальної середньої освіти України;
- виробляти творче педагогічне мислення, вміння творчо аналізувати педагогічні ситуації та розв'язувати педагогічні проблеми у допризовної молоді;
- опанувати специфікою педагогічно-виховної діяльності серед допризовників;
- формувати педагогічні уміння щодо військового навчання і виховання школярів в умовах мирного та воєнного часу.

1. Предмет і завдання військової дидактики

Педагогіка (грец. Παιδαγωγική — майстерність виховання) — наука про спеціально організовану цілеспрямовану і систематичну діяльність з формування людини, про зміст, форми і методи виховання, освіти та навчання.

Враховуючи інтегральний характер педагогіки, її можна визначити як сукупність теоретичних і прикладних наук, які вивчають процеси навчання, виховання та розвитку особистості та перебувають у системній взаємодії.

Предметом педагогіки є цілісний педагогічний процес, спрямований на розвиток і формування особистості в умовах її виховання, навчання та освіти.

Об'єкт педагогіки — це виховання як свідомо і цілеспрямовано здійснюваний процес. Об'єктом педагогіки є ті явища, які обумовлюють розвиток індивіда в процесі цілеспрямованої діяльності суспільства.

Військова педагогіка — це одна з галузей педагогіки, яка всебічно вивчає процеси формування та розвитку особистості здобувача освіти, що проходить військове навчання на різних етапах його фахової підготовки та службової кар'єри.

Військове навчання — це планомірна, організована, спільна і двостороння цілеспрямована діяльність тих, хто навчає, і тих, хто навчається, спрямована на свідоме, міцне і глибоке опанування останніми системи військово-професійних знань, навичок і вмінь; також це процес, під час якого набувається військова освіта, відбувається виховання, розвиток і психологічна підготовка, формування світогляду, засвоєння воєнного досвіду людства і військової діяльності.

Дидактика (дав.-гр. διδακτικός — повчаючий) — один із розділів педагогіки, який вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, формування переконань; визначає обсяг і структуру змісту освіти, вдосконалює методи й організаційні форми навчання, вплив навчального процесу на особу.

Військова дидактика - це галузь військово-педагогічної науки,

яка вивчає, досліджує, узагальнює та обґрунтовує цілі, закономірності, принципи, зміст, форми та методи навчального процесу, взаємодію суб'єктів і об'єктів навчання, вплив цих педагогічних явищ на формування особистості захисника Вітчизни.

Об'єктом військової дидактики як науки є військове навчання.

Завдання військового навчання:

- визначає мету і обґрунтовує зміст навчання;
- досліджує сутність, закономірності та принципи навчання, а також шляхи підвищення його розвиваючого та виховного впливу на майбутніх воїнів;
- вивчає закономірності навчально-пізнавальної діяльності здобувачів військової освіти і шляхи її активізації у процесі навчання;
- обґрунтовує систему методів навчання і умови ефективного їх застосування і вдосконалення;
- визначає і удосконалює організаційні форми військової навчальної роботи;
- обґрунтовує ефективні та об'єктивні критерії оцінки результативності як усього військово-дидактичного процесу, так і викладацької діяльності суб'єктів навчання та навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання тощо;
- враховує в змісті навчання та в забезпеченні методичних і організаційних умов актуальний бойовий досвід Збройних Сил України під відбиття агресії РФ про України, а також кращий досвід військової підготовки у країнах- членах НАТО.

У військовій педагогіці склалася система основних понять і категорій, що відображають різні сторони військово-педагогічного процесу з підготовки допризовників і військових колективів. До числа таких понять і категорій відносяться: *виховання, перевиховання, самовиховання, навчання, самоосвіта, розвиток, психологічна підготовка, військово-педагогічний процес, педагогічна діяльність і ін.*

Військова дидактика - є складовою частиною військової педагогіки, яка вивчає сутність процесу навчання воїнів, його зміст, організацію і методику.

Військовою дидактикою охоплюється вся діяльність командирів, яку називають викладанням, і навчально-пізнавальна діяльність воїнів, яку визнають як учіння. Ця активна, цілеспрямована і змістовна взаємодія того, хто вчить (офіцери, прапорщики, сержанти), і того, хто навчається (усі військовослужбовці), визначається як процес навчання допризовників, під час якого останні засвоюють певну сукупність військово-професійних знань, формують необхідні професійні практичні навички та вміння, всебічно розвивають свої інтелектуальні та фізичні здібності і кваліфікацію. Отже, цей процес має бути свідомим і створювати тісний та плідний союз між викладанням і учінням, тому що, коли він відсутній, процес навчання допризовників практично не виконує свої суспільні функції та не досягає мети.

Навчання — це цілеспрямований, організований процес опанування знаннями, навичками й уміннями, котрі необхідні воїнам для підтримання високої бойової готовності та успішного ведення бойових дій.

Історія розвитку виховання на прикладі “Запорізької Січі”

Українська система виховання має стійкі традиції формування у дітей та молоді до ідеалів - найважливіших компонентів духовності кожної особистості й усього народу.

В народній свідомості людина-ідеал має міцне здоров'я, гарне тіло, струнку поставу, глибокий світ національної духовності, бере активну участь у громадському, політичному і культурному житті держави.

В історичному аспекті основними українськими виховними ідеалами були орач, сівач, землероб, хлібороб, витязь, козак-лицар, борець проти неправди і зла, повстанець проти національного і соціального гніту, воїн-борець за свободу і незалежність, палкий патріот, народний майстер, свідомий працелюб, високий професіонал, громадянин незалежної України.

Головна мета козацького виховання - плекання в родині, школі, громадському житті козака-лицаря - палкого патріота, мужнього громадянина незалежної України, захисника рідної землі з яскраво

вираженою національною свідомістю, самосвідомістю, високим рівнем моралі й духовності.

Основні завдання родинного виховання: пробудження природних задатків, формування здібностей, розвиток резервів і можливостей дітей, піклування про фізичне і психічне здоров'я, виховання патріотичних почуттів, організація посильної праці дітей на своє благо, залучення до народних традицій, звичаїв, обрядів.

Козацьке виховання сприяло формуванню лицарських традицій - таких якостей, як здруженість, згуртованість, взаєморозуміння, взаємоповага, гармонійність потреб, інтересів і можливостей сім'ї.

Традиційні заняття козаків.

Повсякденне життя запорізьких козаків на Січі складалось у такий спосіб. Вставали до сходу сонця, йшли на річку купатися, умивалися холодною річковою водою, потім молилися богові й після молитви, через деякий час, сідали за стіл до гарячого сніданку. Їли житнє борошно з водою і засмаженою олією. Потім бралися кожен до свого діла: хто латав, хто прав свій одяг чи лагодив зброю, інші поралися біля човнів та коней, займалися господарством. Юнаки змагалися в їзді на конях, стрільбі, кидалися один на одного та боролися. Козаки рибалили й переробляли рибу, а також полювали, розводили бджіл. На освоєних землях, особливо в їхній північній частині, де було безпечніше від ординців, козаки сіяли хліб, копали городи, закладали сади, організовували різні ремесла. Умови степу були пригідними для вирощування коней, великої рогатої та дрібної худоби. Серед козаків були стельмахи, теслі, ковалі, зброярі, кожум'яки, шевці, бондарі, тощо. Кожен козак був зазвичай і торговцем, бо продавав чи міняв не лише здобуте в походах, але й зроблене власними руками. Тримали в чистоті казани й посуд: "посуд - казани, ложки, корита дуже чисто держать і чистіше, як себе, а тим паче одягу". Кожен носив свою ложку в халяві чобота. Їжа готувалася у великих мідних або чавунних казанах, що навішувались за допомогою залізних гачків на кабице в сінях кожного куреня, і варилася три рази в день.

Культурні традиції.

Козаки в своїй більшості мали непогану освіту. Освіта була досяжною для багатьох пересічних українців, а не лише для дітей багатих сімей. З 8-9 років діти йшли в школу, де з основами загальної грамоти вивчали історію Вітчизни, знайомили з військовою справою, пізніше ввели гімнастику. Майже всі козаки були грамотними, мало того, вони читали Біблію і інші духовні книги. На Січі було близько 40 книг, написаних волхвами, які кожен козак був зобов'язаний прочитати, на рівних вели дипломатичні переговори з високопоставленими представниками різних держав, тому що знали іноземні мови. При православних церквах громадами міщан були створені братські школи (біля 30). Навчання у братських школах проходило рідною мовою. Учні вивчали початкову грамоту, іноземні мови, арифметику. У 1576 р. була відкрита перша в Україні школа вищого ступеня Острозька греко-слов'яно-латинська школа (здобула в Європі назву "Острозьких Афін"). З 1632 р. почала діяти Києво-Могилянська колегія - вищий навчальний заклад в українських землях. Київська колегія з 1708 р. стала академією, оскільки вона була вищою школою та була схожа на європейські університети. Саме зі школами, колегіями та академіями того часу історики пов'язують створення українського театру. Навчальні шкільні предмети були найрізноманітнішими, включалися у програму також основи віршування, закони декламації. Школярі складали вірші та промови, виступали із ними перед класом. Це і стало першими виставами, основою українського театру.

Саме козацтво і передусім його центр - Запорозька Січ - взяли на себе історичну місію захисту рідної землі й порятунку української нації від турецько-татарської агресії. Козаки укріпили фортифікаціями міста й містечка, створили військові охоронно-захисну, розвідувально-сторожову системи оборони кордонів України, що проіснували три століття. Постійно діяли пости, форпости, бекети зі сторожовими вартовими загонами, що спостерігали за степовими шляхами і переправами через річки, за допомогою оригінальної сигналізації попереджали населення про просування татарських орд, організовували опір ворогові. Вже на

хрестинах (сороковий день після народження) новонародженому дарували зброю: шашку, кинджал, старовинний пістолет або рушницю. Після хрестин батько або дід “опоясували” дитину шашкою і “приміряли” на коня. Після появи першого зуба батько відвозив сина на коні в церкву, де ставив свічку святому заступникові козаків - Георгію Побідоносцю. З трьох років маляти привчали до коня, і він майже щодня їздив верхи по двору під наглядом дорослих. З 5-6 років хлопчик-козак вже брав участь у конкурсах і скачках. Виховували у дітей готовність до військової служби, розвивали відвагу, завзятість, презирство до небезпеки. В Запорозькій Січі склалося Запорізьке Військо, що стало організаційною формою збройних сил України. Воно мало свій флот, армаду, кінноту і піхоту. Воно виробило блискуче козацьке військо мистецтво, яке перевершувало стратегію і тактику феодальних європейських армій того часу. У великій шані в козаків перебувало побратимство. Кожен козак віддавав своє життя за волю родичів і побратимів. На знак побратимства вони мінялися хрестами з тіла, а все інше було спільне. Вони дарували один одному коней, зброю. В боях билися поруч й рятували один одного або захищали своїм тілом. Побратимство надавало великої сили. Воно було однією з таємних причин їх непереможності. Серед військових традицій, крім великої братньої любові до побратима по зброї, можна вважати глибоку пошану до військових, героїчних подвигів і славної пам'яті переможців за Україну; готовність завжди життя своє віддати для волі і добра українського народу, самостійної, соборної і незалежної України; відданість конституційному обов'язку, військовій присязі, військова підпорядкованість, самовідречення, великодушність, шляхетність, готовність до взаємної допомоги і перестороги, висока дисциплінованість; вміле володіння сучасно технікою та озброєнням. Повернувшись з походу, козаки ділили здобич. У пияцтві та гулянні вони старалися перевершити один одного. Але вживати спиртне під час військових походів було заборонено. За пияцтво, як і за зраду, передбачалася смертна кара. У жодній армії світу не було таких вимог. Відгулявши кілька днів козаки поверталися в буденне життя. Виганяючи ворога з рідного краю,

козаки брали чимало хлопців із собою на Січ і віддавали в науку до куренів. Коли хлопчиківі виповнювалося 14 років, той козак, що привіз його, брав свого вихованця, щоб той чистив зброю, порався біля коня, всіляко допомагав у походах. Відбувся обряд посвяти у козаки: дорослі і юнаки, проголосивши клятву, цілували козацький прапор, шаблю, отримували благословення від єпископа Мефодія, а також одержували три удари нагайкою з відповідними настановами: любити Україну, шанувати батька й матір, слухатися старших. Головна підготовка починалася в 18 років, коли молодий козак вступає в підготовчий розряд і приймає присягу. Два роки заняття проводилися в своїх селищах і станицях. Вивчалася зброя прийоми володіння нею. Багато часу приділялося стройовій підготовці. Потім, після табірної збори козак йшов у полк, де служив 12 років у стройовому розряді, а потім 5 років у запасному. У сім'ях, де знаходився козак, якого призвали в полк, починалася розгульна пора. Пригощання тривало декілька днів. Козак повинен був обійти всіх своїх рідних. У самий день відходу всі рідні збиралися до козака додому. Після пригощання козак виходив з-за столу, кланявся рідним в ноги, дякував за повчання і просив благословення. Рідні благословляли козака, потім він виходив в двір, де брат або батько підводили коня в повному спорядженні. Козак кланявся коню в ноги і просив не підводити в скрутну хвилину життя. Козак прощався з рідними і виїжджав. Дружина або мати проводжали козака до околиці, тримаючись за стремено, ридаючи й наставляючи. Велике значення для козака мало спорядження. Козача сім'я повинна була сама придбати спорядження для військової служби. Це було дуже дорого. Особливі вимоги пред'являлися коню. Коли кінь вмирав, його закопували в землю і горювали про нього як про члена сім'ї. Коли козака відправляли на службу, то вся сім'я просила коня бути товаришем і берегти сина. Мати падала перед конем на коліна і просила уберегти сина і кинути його в біді. Перед походом прагнули задобрити і вмилоствити коня ласкою і кормом. Окрім придбання коня козак повинен був придбати і форму. Одне козацьке військо від іншого відрізнялося кольором лампас на шароварах. За злочини

призначалися різні покарання, аж до страти: прив'язання до гармати за зневагу до начальства, за грошовий борг; шмагання нагаєм за злочинство. Найпопулярнішою стратою було забивання киями. Також використовували шибениці. Найстрашнішим було закопування злочинця живим у землю. Запорізьке Військо не мало окремих родів військ, а кожен козак був універсальним воїном. Та неперевершену славу козаки здобули як піхотинці. Ця риса Запорізького Війська складалася історично, тому що козацтво внаслідок своєї нечисленності та економічних чинників не мало змоги утримувати потужну кавалерію. Військово-козацькі традиції знайшли своє втілення на території Західної України під час формування легіону Українських Січових Стрільців у 1914 р. Запорозька військова термінологія використовувалась і в позначенні військових структур УСС. Так відповідно до прийнятої національної термінології легіон поділявся на два “курені” та один “пів курінь”, а ті в свою чергу на “сотні”, “чоти” і “рої”. Після Лютневої революції 1917 р. романтизоване та ідеалізоване козацьке минуле отримало новий шанс для реалізації. На початку червня 1917 р. І. Полтавець-Остриця, будучи російським старшиною, організував у Петрограді відділ вільного козацтва і з ними відібрав в Історичному музеї українські козацькі прапори та старовинну козацьку зброю. З Окремого Запорізького загону - «новітніх запорожців» (найбоєздатнішого військового формування періоду революції) зародилася армія Української Центральної Ради. Згодом, загін було перейменовано в Окрему Запорізьку дивізію, а за Гетьманату - в Запорізький корпус.

Серед вояків “запорожців” досить популярними були козацькі традиції. Ознаки козацької традиції у Наддніпрянській Україні протягом 1917-1921 рр. проявлялися у військовій символіці (стяги, відзнаки), назвах військової техніки (панцерні потяги (Хортиця, Запорожець, Полуботок та ін.), перейменуванні кораблів Чорноморського флоту (крейсер “Гетьман Іван Мазепа”, канонерський човен “Запорожець”). Ще одним способом наслідувати козацькі традиції було намагання використати військову термінологію для позначення рангів, посад і військово-структурних

елементів. Відповідно до “Статуту Української Народної армії”, затвердженого 17 грудня 1917 р. Генеральним секретарем військових справ, кожен громадянин, що перебуває у лавах армії УНР, мав носити назву “козак”. Скасовувалося звання офіцера натомість вводився термін “старшина”. Встановлювалися такі назви військових посад: козак, ройовий, чотар, бунчужний, півсотенний, сотник, курінний, осавул, полковник, отаман бригади, отаман дивізії, отаман корпусу тощо. У 1917-1918 рр. було створено особливі військові формування - Вільне козацтво. У період Гетьманату Козацька спадщина використовувалася не лише у Збройних Силах, а й у суспільстві. Уже в перших законодавчих актах П. Скоропадського - “Грамоті до всього українського народу” та “Закону про тимчасовий державний устрій України” була спроба відродити козацький стан задля створення соціального опору своєму режимові. За П. Скоропадського було перейменовано “вільних козаків” у просто “козаків”, а також доручено військовому міністру створити козацьку Раду з вироблення статуту для організації козацтва на Україні. 16 жовтня 1918 р. був виданий гетьманський Універсал про відновлення козацького стану. Проте, П. Скоропадський запізнився з проведенням козацької реформи. У листопаді 1918 р. Ю. Божко збирає таке військове формування, як Запорізька Січ. Декілька десятків його однодумців проголошують Ю. Божка кошовим отаманом “Нової Запорізької Січі”, верховним правителем Запоріжжя і козацького війська. На Кубані також відновилися українські військово- козацькі традиції. Значна частина кубанців, усвідомлюючи своє українське коріння, намагалась увійти в найтісніші державні стосунки з відродженими українськими незалежними державними утвореннями. Проте, білогвардійці вчинили репресії проти “самостійницького” проводу Кубанської Ради, уникали виконання обіцянок щодо утворення окремої “Кубанської Армії”, тоді як Донська козацька армія діяла з перших днів спільної боротьби проти радянської влади. В Європі козацтво вважали суверенною військово-політичною силою, яка впливала на міжнародні відносини і навіть визначала за певних обставин хід політичних і воєнних подій, зокрема визнавалося

загальноєвропейське значення тривалої і тяжкої боротьби козацтва проти Кримського ханства і Османської імперії. Козацтво за всю свою історію ніколи не прагнуло загарбати чужу землю, підкорити інші народи, а використовувало військову міць лише для захисту України, для визволення української землі від чужоземного панування, виконуючи другу покладену на нього історичну місію.

Історія українського козацтва є невід'ємною частиною історії Української держави. Традиції запорізького козацтва неодноразово відновлювалися на подальших етапах формування Української державності. Здатність на самопожертву в ім'я щастя, свободи та незалежності свого народу, готовність самовіддано захищати свою Батьківщину споконвіку властиві козакам. Ці цінності лягли в основу формування національної ідеї нової держави - незалежної України. Наслідування політичних, виховних, культурних, військових традицій запорізького козацтва особливо потрібні нам зараз, під час рішення актуальних завдань збереження своєї самобутності, національної ідентичності, духовного й культурного відродження. Знання, шанобливе ставлення, відновлення козацьких традицій є найважливішою умовою єдності держави.

2. Функції навчального процесу з військової підготовки

Виходячи з мети і завдань сучасної освіти, процес навчання людини покликаний забезпечувати три функції - *освітню, виховну, розвиваючу*.

Сучасна дидактика зазначає, що завданнями навчального процесу не є лише формування знань, умінь і навичок. Навчання має комплексний вплив на особистість, незважаючи на те, що освітня функція найбільш специфічна для даного процесу. Під *освітою* часто розуміють не лише засвоєні теоретичні знання, спеціальні уміння, але й загально-навчальні уміння й навички. Сама освіта передбачає формування не лише знань і умінь, але й певних якостей, світогляду, ідейності, моральності особистості та ін.

Освітня функція передбачає, в першу чергу, засвоєння наукових знань, формування спеціальних і загально-навчальних умінь і

навичок.

Наукові знання передбачають факти, поняття, закони, закономірності, теорії, узагальнену картину світу. У відповідності з освітньою функцією вони повинні стати надбанням особистості, увійти в структуру її досвіду. Найповніша реалізація цієї функції повинна забезпечити повноту, систематичність і усвідомленість знань, їх міцність і дієвість. Це вимагає такої організації процесу навчання, щоб із змісту навчального предмета, що відображає відповідну галузь наукового знання, не випадали елементи, які є важливими для розуміння основних ідей і суттєвих причинно - наслідкових зв'язків, щоб у загальній системі знань не утворювалося пустот. Знання повинні бути належним чином впорядковані, набуваючи все більшої стрункості й логічної впорядкованості, щоб нові знання впливали з раніше засвоєних і прокладали шлях до наступних знань.

Конкретним результатом реалізації освітньої функції є дієвість знань, що виражається в свідомому оперуванні ними, у здатності мобілізувати попередні знання для отримання нових, а також сформованість найважливіших як спеціальних, так і загально-навчальних умінь і навичок.

Спеціальні уміння і навички - це специфічні для певної навчальної дисципліни практичні уміння й навички. Крім спеціальних умінь і навичок у процесі навчання військовослужбовці оволодівають *загально-навчальними уміннями і навичками*, які мають відношення до всіх дисциплін.

Виховна функція. Процес навчання поряд з освітньою реалізує й виховну функцію, формуючи у допризовників світогляд, моральні, трудові, естетичні, етичні уявлення, погляди, переконання, способи відповідної поведінки і діяльності в колективі, систему ідеалів, відношень, потреб, фізичну культуру, тобто сукупність якостей особистості.

Виховна функція органічно впливає з самого змісту і методів навчання, але, разом з тим, вона реалізується і завдяки спеціальній організації спілкування викладача з аудиторією. Об'єктивно навчання

не може не виховувати певних поглядів, переконань, відношень, якостей особистості. Формування особистості взагалі неможливо без засвоєння системи моральних та інших понять, норм і вимог.

Між освітою і вихованням існує не односторонній зв'язок: від навчання до виховання. Процес виховання при правильній організації негайно виявляє благодатний вплив на навчання, оскільки виховання дисциплінованості, організованості, суспільної активності та інших якостей створює передумови для більш активного й успішного навчання. Власне, без належної вихованості тих, хто навчається ефективний процес навчання неможливий.

Під час організації навчального процесу, добір змісту, форм і методів навчання реалізація виховної функції вимагає правильного розуміння завдань виховання на тому чи іншому етапі розвитку суспільства. Важливим аспектом реалізації виховної функції навчання є формування мотивів навчальної діяльності, що визначає її успішність.

Розвиваюча функція. Як і виховна функція, розвиваючий характер навчання об'єктивно впливає з самої природи цього соціального процесу. Правильно організоване навчання завжди розвиває, однак розвиваюча функція реалізується більш ефективно при спеціальній спрямованості взаємодії викладачів та тих, хто навчається на всебічний розвиток особистості. Така спеціальна спрямованість навчання отримала назву "*розвиваюче навчання*".

У контексті традиційних підходів до організації навчання реалізація розвиваючої функції, як правило, передбачає розвиток мови і мислення, оскільки саме розвиток вербальних процесів краще інших виражає загальний розвиток учня. Однак, це звужує розвиваючу функцію. Таке розуміння спрямованості навчання залишає поза увагою той факт, що й мова, і пов'язане з нею мислення ефективніше розвиваються при відповідному розвитку сенсорної, емоційно-вольової, рухової і мотиваційно-потребнісної сфер особистості. Отже, розвиваючий характер навчання передбачає орієнтацію на розвиток особистості як цілісної психічної системи.

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. у педагогіці розроблялися

різноманітні підходи до побудови розвиваючого навчання. Л. Занков обґрунтував сукупність принципів розвитку мислення в процесі навчання: збільшення питомої ваги теоретичного матеріалу; навчання в швидкому темпі і на високому рівні труднощів; забезпечення усвідомлення учнями процесу навчання.

3. Основні компоненти процесу навчання допризовників

Цільовий компонент

Забезпечує усвідомлення учасниками освітнього процесу мети навчання щодо підготовки допризовників взагалі та вивчення окремих навчальних дисциплін зокрема.

Цілі навчання як сукупність компетентностей визначаються державними документами професійним стандартом підготовки, освітньо-професійною програмою.

Загальні цілі навчання допризовників:

- сформувати у них військово-професійні знання, навички та вміння;
- сформувати навчальні уміння для навчання протягом усього життя;
- прищепити потребу в постійному творчому самовдосконаленні.

Мотиваційно-стимулюючий компонент

Забезпечує формування у допризовників навчальних та професійних мотивів, а також спонукання їх до активної навчальної та самоосвітньої діяльності.

Приклади мотивів навчально-пізнавальної діяльності:

- можливість реалізації природної допитливості, задоволення пізнавальних потреб щодо військово-професійних й інших знань;
- задоволення потреб у навчально-розумовій діяльності, розвитку та вдосконаленні своєї особистості;
- створення умов щодо самовдосконалення;
- широкі соціальні мотиви (гідно виконувати в майбутньому свій військовий обов'язок щодо захисту країни та ін.).

Змістовий компонент

Визначає сукупність тих компетентностей, військово-професійних знань, навичок та вмінь, що входять у всебічну професійну підготовку допризовника.

Із Закону України “Про освіту”:

компетентність - динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Операційно-діяльнісний компонент забезпечує організацію практичної навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання з опанування навчального матеріалу.

Передумови успішної діяльності особи, яка навчається початковій військовій підготовці:

- наявність мети та мотивації;
- сформованість навчальних умінь;
- наявність соціально-психологічної готовності до служби в Збройних Силах України;
- активність та здатність до самостійності.

Контрольно-регулюючий компонент

Забезпечує вивчення стану якості засвоєння об'єктами навчання його змісту на різних етапах навчального процесу та прийняття оперативних рішень щодо усунення встановлених недоліків.

Засоби контролю: контрольні роботи, тестування, анкетування, опитування, навчально-тренувальні збори.

Результативно-оцінний компонент

Передбачає оцінку якості засвоєння допризовниками навчальної програми, зокрема сформованості в них визначеної у програмі сукупності професійних компетентностей (військово-професійних знань, практичних умінь і навичок)

Основні концепції навчання та можливості їх використання у навчанні допризовників

1. Традиційні концепції навчання.

Процес навчання ґрунтується на психолого-педагогічних концепціях, які часто називають також *дидактичними системами*.

Дидактична система - це сукупність елементів, які утворюють єдину цільну структуру, що слугує досягненню завдань навчання. Опис системи передбачає характеристику мети, завдань, змісту освіти, дидактичних процесів, методів, засобів, форм навчання і її принципів.

Узагальнюючи існуючі дидактичні концепції, необхідно виділити три найвизначніші: *традиційну, педоцентричну і сучасну*. Кожна з них складається з ряду напрямів, педагогічних теорій. Поділ концепцій на три групи здійснено на основі того, як трактується процес навчання, об'єкт і предмет дидактики.

У *традиційній системі* навчання визначальна роль належить викладанню, діяльності викладача. Її визначають дидактичні концепції таких педагогів, як Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці і особливо И.Ф. Герbart, а також дидактика німецької класичної школи.

У *педоцентричній концепції* головна роль у навчанні належить діяльності дитини. Основою цього підходу є система Д. Дьюї, трудова школа Г. Кершенштейнера, В. Лая - теорії періоду шкільних реформ початку ХХ ст.

Сучасна дидактична система ґрунтується на положенні про те, що викладання і навчання є невід'ємними складовими процесу навчання, а їх дидактичний взаємозв'язок у структурі цього процесу є предметом дидактики. Сучасну дидактичну концепцію визначають такі напрями, як *програмоване, проблемне, розвиваюче навчання, гуманістична педагогіка, когнітивна психологія, педагогічна технологія, педагогіка співробітництва* вчителів-новаторів (80-х рр. в СРСР).

Традиційну дидактичну систему пов'язують з іменем Й. Ф. Гербарта, який обґрунтував систему навчання, що використовується в Європі дотепер. Навчання за Й. Гербартом має на меті формувати інтелектуальні уміння, уявлення, поняття, теоретичні знання. Разом з

тим, він запропонував *принцип виховуючого навчання*: організація навчання і весь порядок у навчальному закладі повинні формувати морально сильну особистість. Навчання повинно бути виховуючим, пов'язувати знання з розвитком почуттів, волі. Сьогодні це називають мотиваційно-потребною сферою особистості.

Для досягнення відзначеної мети процес навчання, за Й. Гербартом, повинен будуватися за чотирма формальними ступенями, які визначають його структуру. Ступінь *ясності*, виділення матеріалу, його розуміння й поглиблене вивчення. Ступінь *асоціації*, зв'язок нового матеріалу з наявними знаннями. Ступінь *системи*: формулювання понять, висновків, законів. Ступінь *метода*. розуміння теорії, використання її в нових умовах, явищах, ситуаціях. Висловлюючись сучасною мовою, структурними елементами навчання є: *викладання, розуміння, узагальнення, використання*. Вони рекомендуються як обов'язкові, незалежно від рівня і предмета навчання. Логіка процесу навчання, таким чином, полягає в русі від подання матеріалу через пояснення до розуміння і узагальнення. Неважко бачити в цьому схему більшості уроків і сьогодні.

Безсумнівно, ця теорія сприяла впорядкуванню, організації процесу навчання, регламентації раціональної діяльності вчителя в процесі навчання. Дидактику Й. Гербарта характеризують такі поняття, як *управління, керівництво вчителя, регламентація, правило, припис*. Й. Гербарт прагнув організувати і систематизувати діяльність учителя, що було важливо для дидактики. Це тим більше мало значення, оскільки він обґрунтував ступені навчання на психологічному аналізі і вченні про психічні процеси формування знань, а також на філософсько-етичних уявленнях про особистість. Однак, етика і психологія Й. Гербарта мала ідеалістичний і метафізичний характер, що послабляло його дидактичну систему.

Педагогічна дидактика. Її називають також *прогресивістською, реформаторською, навчанням за допомогою дії, педагогікою дії* і появу пов'язують з іменем американського педагога Д. Дьюї, праці якого мали великий вплив на західну школу, особливо американську. Назву “педагогічна” вона отримала тому, що Д.

Дьюї запропонував організувати процес навчання на основі потреб, інтересів і здібностей дитини. Навчання мало на меті розвивати загальні і розумові здібності, різноманітні уміння у дітей. *Педоцентризм* є напрямком у педагогіці, який розробляє проблеми навчання й виховання, беручи за основу особливості дитини. Педоцентриська дидактика стала реакцією педагогів ХХ ст. на гербартіанську модель навчання, яку педоцентристи називали “школою книжного навчання” і протиставляли їй “школу праці, життя”.

На думку представників нової педагогіки, головною проблемою дидактики стала активізація учня в процесі навчання. Необхідно було зробити так, щоб навчання мало самостійний, природний, спонтанний характер. Для цього його необхідно будувати не як подання інформації, заучування і відтворення готових знань, а як відкриття, отримання їх учнями в процесі спонтанної діяльності. Звідси назва - “навчання за допомогою дії”.

Структура процесу навчання має такий вигляд: відчуття труднощів у процесі діяльності, формулювання проблеми і суті утруднення, пошук і перевірка гіпотез, спрямованих на розв'язання проблем, висновки і нова діяльність у відповідності з отриманими знаннями. Етапи процесу навчання відтворюють мислення дослідника, науковий пошук. Цей підхід викликав зміни в змісті, методах і організаційних формах навчання. Один з реформаторів

В. Лай виділяв у процесі навчання три етапи: *сприймання, переробку, вираження*. Особливого значення він надавав “вираженню”, розуміючи під цим різноманітну діяльність дітей на основі знань: твори, малюнки, театр, практичні роботи, називаючи це “педагогікою дії”.

Безсумнівно, такий підхід сприяє активізації пізнавальної діяльності, розвитку мислення, уміння вирішувати проблеми, дозволяє всебічно розвивати, робить процес навчання цікавим. Однак, абсолютизація такої дидактики, поширення її на всі предмети й рівні викликає заперечення: переоцінка спонтанної діяльності й надання переваги в навчанні їх інтересами не забезпечує систематичності й

ефективності навчання, обумовлює випадковий вибір матеріалу, викладач відсувається на задній план, перетворюючись у консультанта, що не сприяє підвищенню рівня навчання.

Отже, дидактика має дилему: або забезпечувати систематичну, загальну фундаментальну освіту на високому академічному рівні методом директивного навчання - і втратити індивідуальність, психологічну своєрідність і розвиток особистості, або надати вільну ініціативу дитині в навчанні, висуваючи на перший план її потреби, практикуючи навчання за допомогою дії, і втрачаючи систематичність у знаннях, знижуючи рівень освіти в школах.

Наявність проблем у педоцентричній і традиційній концепціях змушують шукати шляхи їх вирішення. Друга половина ХХ ст. характеризується розвитком дидактичної думки як у колишньому СРСР і, зокрема в Україні, так і за кордоном. Поступово вимальовуються контури сучасної дидактичної системи. І хоча єдиної дидактичної системи в науці поки що не існує, є ряд теорій, в яких є дещо спільне. Мета і завдання навчання в більшості підходів передбачають не лише формування знань, але й інтелектуальних, трудових, художніх умінь, загальний розвиток тих, хто навчається. Зміст освіти практикується переважно предметний, хоча мають місце інтегративні курси і в початкових, і в старших класах. Процес навчання повинен адекватно відповідати меті й змісту освіти і тому трактується як двобічний і керований учителем. Учитель керує навчально-пізнавальною діяльністю учнів, організує й забезпечує її реалізацію, стимулюючи самостійну роботу учнів, уникаючи крайнощів традиційної ілюстративної й реформаторської дослідницької дидактики і використовуючи їх досягнення.

2.Сучасні концепції навчання

ХХ ст. характеризується розвитком дидактичної думки, яка визначається сучасною дидактичною системою. Вона передбачає, що викладання й учіння становлять процес навчання, а їхні різноманітні та змістові відношення в структурі цього процесу є предметом дидактики.

Відповідно до предмета визначаються контури *сучасної дидактичної системи*, що має певні ознаки: її методологічною основою є об'єктивні закономірності філософії пізнання (гносеології), матеріалізм, гуманізм, гуманістична психологія, за допомогою яких сучасна дидактика змогла подолати односторонній підхід до аналізу та інтерпретації процесу навчання, характерний для філософських систем прагматизму, раціоналізму, емпіризму, технократизму; сутність навчання не зводиться ні до передавання учням готових знань, ні до самотійного подолання труднощів, ні до власних винаходів тих, хто навчається; ґрунтується на оновленій науково-педагогічній методологічній парадигмі, а технологічною формою реалізації цієї парадигми мають бути суб'єкт-суб'єктні взаємини між педагогами й учнями.

Єдиної сучасної дидактичної системи в педагогіці дотепер немає, натомість є низка концепцій зі спільними рисами та закономірностями. Ці концепції навчання в більшості підходів передбачають не лише формування знань, а й загальний всебічний і гармонійний розвиток особистості, набуття нею духовних, інтелектуальних, фізичних та інших навичок та вмінь, формування у нього мотивації навчально-пізнавальної та майбутньої повноцінної змістовної життєдіяльності. Вони спрямовані на “цілісне особистісне зростання” особи як суб'єкта учіння, на загальний розвиток її, у т.ч. пізнавальний, емоційно-вольовий, моральний та естетичний.

Зміст навчання, за сучасними концепціями, ґрунтується в основному на навчальних предметах, хоча можуть проводитись також інтегративні курси. Навчальний процес має адекватно відповідати цілям і змісту навчання, і в зв'язку з цим він виокремлюється як двосторонній і керований викладачем, який управляє навчально-пізнавальною діяльністю, організовує її, стимулює самотійну роботу, водночас уникаючи крайнощів традиційної та педоцентристської дидактики і використовуючи їхні сильні сторони.

У педагогічній літературі розглядаються деякі з цих концепцій: *програмована концепція навчання*, яка почала розвиватися в 40-50-х роках ХХ ст. у США, а пізніше в Європі. Ідею концепції

опрацьовували американські вчені Б. Скіннер і Я. Краудер, у Радянському Союзі - В.П. Беспалько,

С.А. Буссаді, П.Я. Гальперін, Н.Ф. Тализіна, у 60-х роках В.М. Глушков, психолог академік Г.С. Костюк, професори Г.О. Балл і О.М. Довгялло проводили дослідження у цьому напрямі в Україні.

На сьогодні в Україні тривають дослідження з програмованої концепції навчання під керівництвом академіка М.І. Жалдака і члена-кореспондента АПН України А.Ф. Верланя.

Програмоване навчання - це метод навчання людини з використанням програми управління (її часто називають і програмою навчання) процесом засвоєння знань, умінь і навичок, складеної так, що на кожному ступені навчального процесу чітко обумовлюються ті знання, уміння і навички, які мають бути засвоєні, й контролюється процес засвоєння.

Головна мета програмованого навчання - управління учінням, навчально-пізнавальними діями за допомогою навчальної програми.

Основним поняттям цієї концепції є *навчальна програма*, яку розуміють як алгоритм пізнавальних дій, що містить послідовні мікроетапи опанування одиниці знань або дій. Алгоритм складається з трьох частин: 1) доза інформації про навчальний предмет, 2) завдання операції для роботи з інформацією та її засвоєння, 3) контрольні завдання і вказівки щодо повторення вправи або перехід до наступного етапу; 4) *теорія поетапного формування розумових дій*. Була розроблена в 50-ті роки ХХ ст., її засновником є видатний педагог і психолог П.Я. Гальперін (1902-1988). Подальший розвиток вона дістала в роботах психолога і педагога Н. Ф. Тализіної.

В основі концепції лежить психологічне вчення про перетворення зовнішньої предметної діяльності на внутрішню психічну діяльність. Формування внутрішніх розумових структур психіки відбувається за допомогою освоєння зовнішньої соціальної дійсності. Тому навчання і виховання можна розглядати як процес інтеріоризації.

Роль мотивації П.Я. Гальперін оцінює так високо, що поряд з п'ятьма основними етапами опанування нових дій він наводить ще

один етап - *формування позитивної навчальної мотивації*.

Формування розумових дій, за цією концепцією, передбачає:

- *попереднє ознайомлення з метою навчання та його умовами, що формує мотивацію навчально-пізнавальної діяльності;*
- *креслення схеми - орієнтовної основи дій. Учні пізнають предмет навчання й послідовність орієнтовних, виконавчих і контрольних дій. Це ще не сама діяльність, а лише система вказівок до неї. Орієнтовна основа дій може мати кілька видів: неповна (одноразовий показ зразка і неповний словесний опис), повна (для певного виду діяльності), повна узагальнена (для цілого класу явищ);*
- *формування матеріальної діяльності. На цьому етапі дії виконуються в матеріальній або матеріалізованій формі, з конкретними предметами або за допомогою певних модулів. До таких дій входять орієнтовна, виконавча і контрольна;*
- *зовнішня мова. Дії узагальнюються за допомогою їх повної вербалізації усно або письмово. Дії реалізуються словесно, без опертя на матеріальні засоби, у такий спосіб вони засвоюються в узагальненій, відірваній від реальності формі;*
- *внутрішня мова. Дії супроводжуються проговорюванням подумки і виконуються узагальнено, але вони, поступово скорочуючись, автоматизуються;*
- *інтеріоризація. Дії виконуються подумки, тобто стають внутрішнім розумовим процесом, максимально автоматизованим.*

Значення цієї теорії полягає в тому, що вона *вказує педагогові, як необхідно організувати навчально-пізнавальну діяльність, щоб, використовуючи основний дидактичний засіб - орієнтовну основу дій, ефективно управляти процесом навчання та швидко досягти позитивних практичних результатів.*

Проблемне навчання - це новий вид навчання. Перші ідеї проблемного навчання зустрічаємо в методах навчання Дж. Дьюї - навчання працею, Дж. Брунера - навчання дослідженням. У колишньому Радянському Союзі цю концепцію розвивали І.Я.

Лернер, А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, М.М. Скаткін.

Ця концепція передбачає, що можна компенсувати недоліки традиційного або пояснювально-ілюстративного виду навчання.

Проблемне викладання — це метод, який ґрунтується не на передаванні готової інформації, а на спроможності набути певних знань та вмінь шляхом розв'язання теоретичних і практичних проблем.

Основні переваги проблемного навчання:

- розвиває розумові здібності тих, хто навчається як суб'єктів учіння;
- викликає у них інтерес до учіння і відповідно сприяє виробленню мотивів і закріпленню мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- пробуджує їхні творчі схильності; має різнобічний характер;
- виховує самостійність, активність і креативність; сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, спроможної розв'язувати майбутні професійні та життєві проблеми.

Проблемне викладання - учіння, яке складається з таких етапів діяльності суб'єктів дидактичного процесу:

- 1) організація проблемної ситуації;
- 2) формулювання проблеми;
- 3) індивідуальне або групове розв'язання проблеми суб'єктами учіння;
- 4) верифікація (перевірка, тлумачення і систематизація) отриманої інформації;
- 5) використання засвоєних знань у теоретичній та практичній діяльності.

Розвиваюче навчання спрямовує дидактичний процес на потенційні

можливості людини та на їх реалізацію. Ідеї розвиваючого навчання висловлювали видатні педагоги І.Г. Песталоцці, А. Дістервег, К.Д. Ушинський та ін. Наукове обґрунтування цієї концепції знаходимо в роботах Л.С. Виготського. Експериментальне

обґрунтування і подальший науковий розвиток вона дістала у працях Л.В. Замкова, Д.Б. Єльконіна, В.В. Давидова, Й.О. Менчинської, І.С. Якиманської та ін.

Розвиваюче навчання передбачає спрямованість принципів, методів і прийомів навчання на досягнення найбільшої ефективності розвитку пізнавальних можливостей школярів: сприймання, мислення, пам'яті, уяви, що формує розумові здібності, самостійність, інтерес до навчання, а також удосконалює різні форми сприймання.

У цій концепції навчання, виховання і розвиток постають як єдиний взаємопов'язаний дидактичний процес.

Навчання - це провідна рушійна сила психологічного розвитку людини, формування у неї основних психічних якостей. Засвоєння знань і набуття досвіду діяльності не протистояти розвитку, а є його основою.

Учіння в структурі такого навчання ґрунтується на зв'язку “мета-засіб- контроль”, а центральною ланкою *є самостійна навчально-пізнавальна діяльність суб'єктів учіння*, заснована на їхній спроможності регулювати свої дії відповідно до усвідомлених цілей.

Сутність розвиваючого навчання полягає в тому, що суб'єкт учіння не лише засвоює конкретні знання, навички та вміння, але й опановує способи дій. В умінні розрізняють навчально-пізнавальну діяльність (у процесі якої відбувається засвоєння) і власне засвоєння як основний зміст цієї діяльності. Специфічними для цієї концепції є орієнтація на опанування суб'єктами учіння способів діяльності, які в процесі їх конструювання розвиваються.

Зміст діяльності, яку суб'єкт учіння має засвоїти в дидактичному процесі, пов'язується в його свідомості з виконанням системи дій. Унаслідок цього навчальні дії є в процесі засвоєння первинними, а пізнання - вторинним.

Найкращі ідеї розвиваючого навчання знаходять своє продовження і розвиток у концепції виховного навчання - єдність навчання, виховання, розвитку як відбиття у відповідному дидактичному принципі.

Технологія навчання має на меті конструювання оптимальних

дидактичних систем, проектування навчально-пізнавальних процесів. Цю концепцію щодо навчального процесу було вперше вжито 1886 р. американцем Дж. Саллі.

Застосування поняття “технологія навчання” пов’язане: зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу, який зумовив технологізацію не лише виробничої сфери, а й гуманітарної; з незадовільним станом традиційних форм і методів навчання.

Сучасна педагогічна література фіксує понад триста визначень понять “технологія навчання” і “педагогічна технологія”. Ці визначення групуються за п’ятьма підходами до них: 1) системний метод, 2) педагогічна система, 3) діяльність, 4) спосіб організації навчального процесу, 5) моделювання навчального процесу.

Технології навчання мають певні властивості: розробка діагностично поставлених цілей навчання, орієнтація всіх навчально-пізнавальних дій на гарантоване досягнення визначених навчально-виховних цілей, оперативний зворотний зв’язок, оцінка поточних і підсумкових результатів.

Об’єктами технологізації навчання є цілі, зміст, методи, прийоми, способи і форми взаємодії педагогів і суб’єктів учіння, методики їхньої поведінки в певних стандартних ситуаціях .

У руслі гуманістичної парадигми національної системи освіти, слід звернути увагу на особистісну спрямованість технологій навчання, забезпечення їх особистісно-професійної поведінки, самоуправління й розвитку творчого потенціалу учасників дидактичного процесу.

Педагогіка співробітництва (педагогіка діалогу) спрямована на подолання недоліків традиційного навчання за напрямом педагогічного мислення і практичної діяльності, мета якого демократизація й гуманізація педагогічного процесу.

Вона набуває популярності в сучасній європейській освіті, яка своєю головною метою вважає надання особистості потужної життєвої мотивації, формування її потенціалу як системи творчих здібностей і передумов їх реалізації, виховання її впевненою у своїх правах і свідомою в обов’язках, надання їй автономності як запоруки

її самоактуалізації.

Сутність педагогіки діалогу полягає у співробітництві педагога з учнем (студентом) на основі доброзичливого ставлення до суб'єктів учіння, прагнення адекватно оцінити їхні можливості, збагнути мотиви поведінки, стимулювати творчість, особистісне зростання і гідність, а також здатність підтримувати соціально сприятливий морально-психологічний клімат у навчальній групі.

Ця концепція виокремлює вчителя як провідну фігуру успішної педагогічної взаємодії з учнями й покладає на нього відповідальність оперативно враховувати особистісні якості вихованців, що постійно змінюються під впливом зовнішніх обставин та індивідуального зростання.

Особистісно орієнтоване навчання реалізується за умови багатоваріативності методик і технологій, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу, тобто внутрішньої мотивації.

Мета концепції особистісно зорієнтованого навчання полягає в гармонійному формуванні й всебічному розвитку особистості українського громадянина, повному розкритті його творчих сил, ствердженні власного «Я», неповторної індивідуальності, що кардинально змінює функції навчального процесу, основними серед яких стають виховна, розвиваюча і самовдосконалення, а не освітня, як у традиційній системі.

Отже, обґрунтоване використання основних ідей і рекомендацій сучасних дидактичних концепцій з урахуванням особливостей і змісту формування національної системи освіти, характеру майбутньої професійної діяльності учнів (студентів) сприятиме вихованню духовно багатой, національно свідомої особистості українського громадянина, суб'єкта повноцінної суспільної життєдіяльності.

3. Закони та принципи військового навчання допризовної молоді.

1. Закони навчання військовій справі.

Закон — це твердження, яке описує співвідношення, зв'язки між різними науковими поняттями, запропоноване в якості пояснення фактів та визнане науковою спільнотою як таке, що узгоджується з ними

Педагогічний закон — об'єктивний, необхідний, загальний і сумісний зв'язок і взаємозв'язок між завданнями, змістом і методами педагогічного процесу та його результатами, що виявляються в зміні знань, умінь, переконань, поведінки вихованців

Закон соціальної обумовленості цілей, змісту і методів військового навчання. Він виявляє об'єктивний процес визначального впливу суспільних відносин, соціального устрою на формування основних компонентів процесу навчання допризовників. Тобто, знання проявів цього закону в дидактичному процесі та їх урахування під час його здійснення допомагає військовим педагогам повно і оптимально перекласти соціальне замовлення на рівень педагогічних категорій.

Закон виховного і розвиваючого навчання. Він розкриває співвідношення опанування знань, навичок, умінь і всебічного розвитку особистості допризовника, тобто передбачає наявність міцного виховного впливу будь-якого навчального заходу, і навпаки.

Під час організації заняття військовий педагог має пам'ятати про такі виховні цілі:

- сприяти формуванню світоглядних настанов допризовника як захисника Вітчизни, так і громадянина нашої держави;
- сприяти вирішенню завдань військового, морального, фізичного, естетичного виховання та військово-професійної орієнтації;
- сприяти вихованню як загальнолюдських цінностей, так і якостей справжнього допризовника - захисника Батьківщини;
- формувати високу культуру як загального міжособистісного спілкування, так і військового етикету; виховувати почуття відповідальності допризовника як за стан справ у власному середовищі;
- сприяти всебічному гармонійному розвитку особистості

допризовника.

Закон обумовленості військового навчання характером їх діяльності. Він з'ясовує співвідношення між педагогічним керуванням і розвитком власної активності допризовників, як об'єктів навчання, між способами організації військово-дидактичного процесу та його результатами, тобто власне характер навчально-пізнавальної та бойової діяльності допризовників має формувати зміст їх навчання та визначати основні напрямки їх військово-професійного вдосконалення.

Закон цілісності та єдності військово-дидактичного процесу. Він виявляє співвідношення частини та цілого у військово-дидактичному процесі, необхідність гармонійної єдності всіх його компонентів. Бойова і мобілізаційна готовність будь-якого підрозділу, характер дій допризовників передбачають наявність у допризовників комплексних військово-професійних знань, навичок, умінь і високих морально-бойових та духовних якостей. Через те початкова військова підготовка чи військово-дидактичний процес в закладі освіти має організовуватися у комплексі, становити як у теоретичному, так і в прикладному аспекті суцільну єдність та служити основному призначенню

2. Закон єдності та взаємозв'язку теорії та практики навчання допризовників.

Він розкриває співвідношення між змістом і методами навчання та майбутньою діяльністю допризовників, залежністю військової дидактики від сучасної військової практики. Характер діяльності допризовників у сучасних умовах, переважно, має практичний характер. У зв'язку з цим більшість занять повинні мати фундаментальну і військово-професійну спрямованість та здійснюватися за допомогою практичних методів і форм організації навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається. Також зміст навчання допризовників має своєчасно відбивати останні досягнення військової науки, зміни у стратегії та тактиці дій вірогідного противника і досвід сучасних воєнних конфліктів.

Отже, закони військової дидактики - це її об'єктивні, внутрішні,

суттєві та відносно стійкі зв'язки, які виявляються під час організації та проведення військово-навчального процесу у підрозділах та частинах. У цих законах відбивається сутність військово-дидактичного процесу. Тому їх знання допомагає військовим педагогам обґрунтовано визначати зміст навчання допризовників, правильно обирати шляхи та засоби навчальної діяльності, уникати шаблонного підходу до педагогічної діяльності, інноваційно і творчо організувати та проводити навчальні заняття, ефективно вирішувати дидактичні завдання та в цілому оптимізувати цей складний соціально-змістовний процес.

Конкретні прояви цих законів у військово-дидактичному процесі визначаються як закономірності навчання, які мають об'єктивні, суттєві, стійкі та повторювані зв'язки між складовими компонентами цього процесу і сприяють ефективному вирішенню його функцій. Вони у військовій дидактиці мають ймовірно-статистичний характер. Певна їх частина функціонує завжди, незалежно від дій учасників і умов процесу (наприклад, цілі та зміст навчання допризовників залежать від суспільного устрою і Воєної

Доктрини держави), а більшість виявляється як тенденція, тобто не у кожному разі, а в статистичному ряду великої кількості випадків.

У військовій дидактиці відрізняють *зовнішні та внутрішні закономірності* процесу навчання. Зовнішні закономірності характеризують залежність навчання допризовників від суспільних процесів і умов: соціально-економічної та політичної ситуації, рівня культури в суспільстві, його потреб у Збройних силах та ін. Ті зміни, які відбуваються на сучасному етапі у Збройних Силах України, доводять обґрунтованість цієї залежності.

Однією з основних внутрішніх закономірностей навчання допризовників є єдність навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки допризовників як умова всебічного формування особистості допризовника. Про необхідність поєднання навчання і виховання дуже влучно підкреслював відомий військовий теоретик М. І. Драгомиров: залежно від призначення солдата для бою, заняття з ним мають два головних розділи:

- 1) розвиток у людини почуття обов'язку, самовідданості і самовладання, які вкладено в нього природою;
- 2) передачу йому різних матеріальних навичок, які роблять його більш здатним до захисту і завдання шкоди ворогу.

Першому розділу годиться назва виховання, другому - освіта солдата. Зайве розповсюджуватися про те, який з них може бути визнаним найважливішим. Виховання воїна має бути поставлено вище освіти, тому що потребує переважної та щохвилинної уваги його керівника.

З урахуванням дидактичної концепції розвиваючого навчання, особливостей сучасної дидактичної системи і складної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні навчальна діяльність військових педагогів повинна мати переважно виховний характер.

Відповідність впливів суб'єктів навчання пізнавальним можливостям і здібностям об'єктів навчання та характеру їх діяльності. Ця закономірність свідчить про те, що існує безпосередня залежність між характером взаємодій суб'єктів і об'єктів навчання та результативним компонентом процесу навчання в Збройних силах України.

Згідно з цією закономірністю, військові педагоги під час організації та здійснення процесу навчання повинні враховувати:

- 1) індивідуально-психічні особливості допризовників;
- 2) характер їх майбутньої діяльності;
- 3) активна взаємодія з підлеглими;
- 4) досягнення зацікавленої, інтенсивної та свідомої участі об'єктів навчання в навчально-пізнавальній діяльності.

Отже, ця закономірність відбиває взаємозв'язок дидактичних і дійсних навчально-пізнавальних можливостей воїна.

➤ Моделювання (відтворення) діяльності суб'єктів і об'єктів навчання відповідно до вимог сучасної війни та бою. Конкретним проявом цієї закономірності є зв'язок між характером навчальної діяльності та її результатами. Особливості сучасної війни, досвід воєнних конфліктів останніх років та характер використаної в них складної бойової техніки, засобів і прийомів психологічної

війни підтверджують актуальність цієї залежності та вимагають цілеспрямованої змістовної психологічної підготовки особового складу під час здійснення бойової підготовки, формування у нього високої військової майстерності та морально-психічної стійкості й готовності до складних умов сучасної війни, підготовки професіонала.

- Єдність процесів викладання та учіння. Ця єдність передбачає спільну діяльність суб'єктів і об'єктів навчального процесу, під час якої розвивається не тільки останній, а й удосконалює свою військово-професійну майстерність і перший. Процес навчання для допризовників, які значно відрізняються між собою за рівнем інтелектуального і фізичного розвитку та нахилами, є складним. Але коли він відбувається цілеспрямовано, свідомо, з високою організацією, широким залученням різноманітної сучасної комп'ютерної й бойової техніки, за активної участі об'єктів навчання, у змістовній і зацікавленій формі, то дає, як правило, позитивні результати. Отже, основною вимогою цієї закономірності є формування творчого і зацікавленого союзу між суб'єктами та об'єктами.

➤ Взаємозалежність цілей, завдань, змісту, методів, форм і результатів військово-дидактичному процесі. Ця закономірність враховує досягнення у розвитку сучасної загальної та військової педагогіки і психології, які мають відобразитися у підручниках з військової дидактики, у часткових дидактиках. Методи і форми організації навчально-пізнавальної діяльності допризовників мають відповідати як сучасним дидактичним системам, вимогам і характеру морально-психологічного перевантаження сучасної війни, так і інтелектуальним й фізичним можливостям допризовника. Вона також передбачає комплексний підхід до визначення змісту й організації навчально-виховного процесу в закладі освіти, оцінку ефективності його результатів, уміння бачити і аналізувати це складне соціально-педагогічне явище не тільки за окремими його складовими, а в цілості, нерозривності та у комплексі.

Ці та ряд інших закономірностей (наприклад, проблемно-діяльнісний та прикладний характер військового навчання, взаємозалежність навчально-пізнавальної діяльності учнів й рівня розвитку його мотивації військової служби, взаємозалежність і взаємообумовленість усіх компонентів військового навчання тощо) служать основою для опрацювання системи стратегічних ідей, які становлять суть сучасної педагогічної концепції навчання допризовників.

Основні ідеї цієї концепції:

- націленість навчання допризовника на формування його всебічної гармонійно розвинутої особистості - індивідуальності, яка збагачена загальнолюдськими цінностями і мораллю та готова захищати незалежність, територіальну цілісність, недоторканість і самостійність України;

- єдність організації навчально-пізнавальної, службової, позаслужбової та творчої діяльності допризовника як умова формування провідних рис особистості;

- комплексність навчання, виховання, розвитку та психологічної підготовки, яка вимагає розглядати навчання допризовників, як

специфічний спосіб виховання і надавати йому розвиваючого та виховного характеру;

- оптимізація змісту, методів і форм навчання;
- гуманізація, демократизація та гуманітаризація військово-дидактичного процесу;
- впровадження у практику навчання допризовників ідей і технології педагогіки співробітництва;
- морально-психологічне забезпечення логіки побудови навчально - виховного процесу, організації та здійснення бойової та гуманітарної підготовки;
- діагностичне задавання цілей навчання та ін.

Характеристика принципів навчання допризовників

Принципи навчання, що обслуговують всі компоненти військово- дидактичного процесу

1. *Принцип розвиваючого і виховного характеру навчання допризовника* - спрямований на всебічний розвиток його особистості та індивідуальності. Його необхідність диктується сучасними концепціями навчання, які орієнтують навчальний процес на потенційні можливості людини та на повний їх розвиток.

2. *Принцип науковості* вимагає, щоб зміст навчання відповідав сучасному стану розвитку як загальної, так й військової науки та техніки, стратегії та тактики дій як власних військ, так і вірогідного противника, вимогам сучасної війни й рівню науково-технічного забезпечення військ тощо.

3. *Принцип забезпечення зв'язку навчання з військовою практикою* - вчити війська тому, що необхідно на війні. Цей принцип виражає військово- практичну спрямованість бойової та гуманітарної підготовки особового складу військових підрозділів і частин.

4. *Принцип системності та послідовності навчання* - стосується як змістовного, так і процесуального компоненту навчання допризовників, тобто він визначає логіку і послідовність військово-дидактичного процесу.

5. *Принцип міцності засвоювання знань, формування навичок і умінь* - принцип якості, гарантування результатів навчання.

6. *Принцип гуманізації та гуманітаризації навчання*

Гуманізація військово-професійної освіти полягає в утвердженні особистості допризовника як найвищої соціальної цінності.

Гуманітаризація військової освіти покликана формувати у допризовників цілісну картину світу, духовність і культуру особистості, передбачає вивчення національної історії, народних традицій, культури українського народу.

7. *Принцип оптимізації військово-дидактичного процесу* - здійснення такого вибору змісту, методів, форм і прийомів дидактичного впливу, який забезпечує найкращий результат у навчанні за найменшого використання різноманітного ресурсного забезпечення.

Принципи навчання, що стосуються діяльності суб'єктів навчання та їх методики викладання

1. Принцип демократизації у навчанні:

- ✓ поворот до людини, тобто до об'єкта навчання;
- ✓ подолання формалізму і бюрократизму у навчальному процесі;
- ✓ співробітництво суб'єктів і об'єктів процесу навчання, де останній є
- ✓ повноправним його учасником і творцем власного самовдосконалення.

2. *Принцип доступності, дохідливості викладання* - вимагає добору методів, прийомів, засобів навчання, навчальних завдань, які відповідають готовності об'єктів навчання до їх засвоєння.

3. Принцип застосування наочності у навчанні.

Функції наочності:

- а) сприяти розумовому розвитку об'єктів навчання;
- б) допомагати виявити зв'язок між науковими знаннями та військовою життєдіяльністю, військовою теорією і практикою;
- в) полегшити навчально-пізнавальну діяльність і сприяти формуванню інтересу до військово-професійних знань;
- г) допомагати сприймати предмет, що вивчається, у його розмаїтті;
- д) сприяти формуванню мотивації до пізнання оточуючої дійсності й ін.

4. Принцип раціонального сполучення колективних та індивідуальних

форм і способів навчальної роботи - вимагає використання переваг кожної з форм навчання.

4. Зміст навчання допризовників військовій справі

1. Ігрове навчання допризовників. Ділові та рольові ігри.

Слово інтерактив (пер. з англійської іпїег - взаємний, асі - діяти) означає взаємодіяти. Інтерактивний метод - це спосіб взаємодії через бесіду, діалог.

Інтерактивне навчання - це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників освітнього процесу для взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей учнів. Інтерактивні методи навчання передбачають фронтальну роботу учнів та роботу малими групами. Найефективніші результати можна отримати під час організації роботи учнів малими групами.

Сильні сторони інтерактивного навчання це - підвищення “ККД” (коефіцієнт корисної дії) процесу засвоєння інформації.

За даними учених, учень засвоює матеріал:

- під час викладення матеріалу - 5%;
- під час читання - 10%;
- під час роботи з відео/аудіо матеріалами - 20%;
- під час демонстрації - 30%;
- під час дискусії - 50%;
- під час практики - 75%;
- під час навчання інших чи відразу застосовуючи знання - 90%.

Отже, інтерактивні методи навчання є найбільш цікавими і ефективними. Під час інтерактивного навчання здобувач освіти стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це формує в учнів внутрішню мотивацію до навчання та спонукає їх до саморозвитку та самоспостереження. У зв'язку з цим найефективніші заняття, побудовані за традиційною методикою із застосуванням елементів

інтерактивного навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язування проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Під час підготовки сучасного офіцера ЗСУ особливо слід звернути увагу на метод мозкового штурму (мозкової атаки).

Мозковий штурм - це метод групового вирішення творчої проблеми, в процесі застосування якого формується здібність переборювати внутрішні бар'єри, перехід на чужу логіку, внаслідок чого творчі потенціали учасників ніби інтегруються.

1. Метод “мозкового штурму” був розроблений Алексом Осборном в 1953 році і заснований на допущенні, що однією з основних перешкод для народження нових ідей є “боязнь оцінки”: люди часто не висловлюють вголос цікаві неординарні ідеї через побоювання зустрітися зі скептичним або навіть ворожим до них ставленням з боку керівників і колег. Класична техніка мозкового штурму, запропонована Осборном, базується на двох принципах - “відстрочка винесення вироку ідеї” і “з кількості народжується якість”.

2. Використання методу “мозкового штурму” в практиці навчання в закладі освіти можливе за дотримання певних правил, які потрібно враховувати під час проектування та реалізації заняття. До цих правил належать такі:

- висловлення думок повинно відбуватися без закріпачення, навіть якщо запропоноване розв'язання спочатку видається абсурдним і недоречним;
- пропоновані думки не можна обґрунтовувати в момент їхнього виголошення під жодним приводом;
- висловлені ідеї не можна коментувати. Це стосується однаково як організатора заняття, так і інших учасників дискусії;
- після закінчення списку ідей допускається обґрунтування висловлених пропозицій розв'язання проблем;
- висловлення ідей (думок) може відбуватися в письмовій формі, а також анонімно;
- усі висловлені думки повинні детально записуватися

(реєструватися);

- за один раз можна висловлювати тільки одну думку.

Ділові ігри мають багато різновидів, спільною рисою яких є елемент гри. Також відомі теорія відпочинку після неігрової діяльності М. Лазаруса, теорія надміру енергії Г. Спенсера, теорія підготовки до праці С. Л. Рубінштейна. В останні роки концепція ділової гри має тенденцію інтенсивне розвиватися.

Виокремлюються *функціональні, тематичні й конструктивні ігри*, а за змістом - *дидактичні, спортивні й військові*.

Під час ділової гри особлива увага приділяється формуванню навичок і вмінь ухвалення рішень за умови взаємодії, суперництва і конкуренції між активно діючими особами.

У ділових іграх здобувач освіти мають можливість виконувати ролі учасників певних ситуацій, протиборчих чи взаємодіючих сторін. Проте ці ситуації розглядаються у динаміці вільного розвитку учнів як майбутніх офіцерів, що особливо важливо для освітнього процесу військового навчального закладу.

Психолого-педагогічні принципи конструювання і використання ділової гри такі:

- принцип імітаційного моделювання конкретних умов і динаміки певного виду діяльності;
- ігрового моделювання змісту і форм реальної професійної діяльності;
- спільної діяльності;
- діалогічного спілкування;
- двоплановості;
- проблемності змісту імітаційної моделі і процесу його розгортання в ігровій діяльності.

Ці принципи, віддзеркалюючи сутність ділової гри, визначають її складові частини, логіку, внутрішні зв'язки і вимагають їх системного застосування.

Рольові ігри, так само як і проблемне навчання, несуть відбиток проблемності певних ситуаційних завдань і є ефективним засобом засвоєння знань, навичок, умінь у конкретній ситуаційній обстановці.

Теоретична підготовка до семінару у формі дидактичної гри

Перед підготовкою до використання в практиці навчання методу “мозкового штурму” необхідно дотримуватися наступних правил:

- висловлення думок повинно відбуватися без закріпачення, навіть якщо запропоноване розв’язання спочатку видається абсурдним і недоречним;
- запропоновані думки не можна обґрунтовувати в момент їхнього виголошення під жодним приводом;
- висловлені ідеї не можна коментувати. Це стосується однаково як організатора заняття, так і інших учасників дискусії;
- після закінчення списку ідей допускається обґрунтування висловлених пропозицій розв’язання проблем;
- висловлення ідей (думок) може відбуватися в письмовій формі, а також анонімно;
- усі висловлені думки повинні детально записуватися (реєструватися);
- за один раз можна висловлювати тільки одну думку.

Умови ефективності мозкового штурму:

- максимальна зацікавленість усіх учасників у досягненні результату;
- абсолютний авторитет керівника в організації роботи;
- чітке дотримання правил проведення мозкової атаки.

Основні принципи мозкової атаки:

- не критикувати - можна висловлювати будь-яку думку без побоювання, що вона буде невдалою;
- стимулювати всяку ініціативу - чим незвичайнішу, тим краще;
- прагнути до найбільшої кількості ідей;
- змінювати, комбінувати, покращувати запропоновані ідеї (свої та чужі).

Метод “мозкового штурму” відносять до групи інтерактивних методів

навчання й використовують для вирішення конкретних практичних завдань.

Найкращим способом оцінювання висловлених ідей на заняттях

є голосування всіх учасників з попередньою загальною дискусією. Провести голосування можна на тому ж занятті після короткої перерви або на наступному занятті (це залежить від кількості висловлених ідей, складності проблеми, наявності навчального часу тощо). Однак найдоцільнішим є завершення роботи протягом одного заняття за умови повного “занурення” учнів у навчальну ситуацію. За браком часу можна запланувати спарене заняття (4 академічні години).

За дотримання описаних правил і застережень проведення заняття методом мозкової атаки в умовах навчального закладу може здійснюватися за такою структурою:

Перший етап

Крок 1

- Вступ. Окреслення проблем, завдань.
- Формулювання проблем, завдань, задач (через проміжок часу в 5-10 хв).

Крок 2

- Висловлення думок, ідей.
- Реєстрація ідей.

Другий етап

Крок 3

- Обґрунтування своєї ідеї тими, хто висловив пропозиції щодо розв’язання проблеми.
- Загальна дискусія над запропонованими ідеями (правильність, реальність, оригінальність).
- Остаточний вибір найкращої ідеї.

Крок 4

- Обґрунтування остаточного вибору.
- Підбиття підсумків проведення заняття, підкреслюючи моменти, що мають важливе дидактичне значення.

Основним завданням занять є формування вміння учнів генерувати ідеї в умовах екстремальної ситуації, висловлювати та обґрунтовувати свої думки. Для цього необхідно дотримуватись певних правил їх проведення:

1. Чітко сформулювати проблему (завдання). Визначити

потреби та мету її розв'язання.

2. Ознайомити учнів з умовами й правилами проведення роботи. Визначити групи учнів (команди, бригади, експертні групи тощо), пояснити їхні завдання.

3. Стимулювати генерацію ідей у робочих групах. Ідеї повинні бути новими, простими, надійними, доступними.

4. Організувати мозковий штурм поставленої проблеми за певний проміжок часу (10—15 хв.). Можете регламентувати кількість відповідей, що їх потрібно отримати (5, 7, 10 тощо).

5. Провести репрезентацію ідей, запропонованих учасниками, та їх аргументацію.

6. Організувати аналіз ідей, який можна здійснити за допомогою морфологічної таблиці.

7. Допомогти допризовникам відібрати кращі ідеї, спрямувати їхнє подальше розроблення.

Для проведення мозкового штурму всі учасники розподіляються на декілька груп. Організатор пояснює правила мозкового штурму, формулює проблему та завдання для кожної групи учасників. Кожна група пропонує свої ідеї-рішення (мінімум три ідеї від кожної команди), які записуються на листі або дошці. Далі відбувається обговорення ідей. Кожна команда обґрунтовує свої ідеї та можливості їхнього впровадження в життя.

Після цього здійснюється відбір ідей голосуванням. Кожен учасник має право вибрати три ідеї із загального переліку. Учасники підходять до ватману й проти ідеї, яка їм найбільше сподобалася, ставлять крапку маркером / крейдою (1 крапка - 1 голос). Для прийняття остаточного рішення організатори підраховують кількість голосів за кожен ідею. Після цього проводиться ранжирування результатів - здобувач освіти обирають декілька ідей (дві - три ідеї), які отримали найбільшу кількість голосів і являють собою найефективніші напрями розв'язання проблеми. Ці ідеї обговорюються всіма учасниками, а після обговорення визначаються способи їхньої реалізації.

5. Методи початкового військового навчання допризовників

1. Поняття про методи початкового військового навчання та їх види.

Методи початкової військової підготовки розподіляються на: словесно-наочний, вправ, тренувальний, ситуативно-пізнавальний, пошуковий та творчий.

Їх сутність полягає:

- ✓ *словесно-наочного* - у систематичному та послідовному доведенні керівником навчального матеріалу, показу (демонстрації) предметів, що вивчаються для отримання тими, хто навчається, нових знань та формування відповідної уяви. Застосовується переважно під час курсової підготовки, проведення занять з предметів навчання тощо; вправ - у багаторазовому виконанні простих (нескладних) дій під наглядом керівника, для закріплення отриманих знань та формування у тих, хто навчається, необхідних навичок. Застосовується переважно під час проведення занять з предметів навчання, тренувань тощо;
- ✓ *тренувального (репродуктивного)* - у виконанні комплексних дій, у відповідності з визначеним керівником заняття алгоритмом (завчасно встановленим порядком), для формування необхідних умінь та навичок для забезпечення якісного злагодження військово-організаційних структур. Застосовується переважно під час курсової підготовки, проведення занять з предметів навчання, тренувань, навчань тощо;
- ✓ *ситуативно-пізнавального* - у проведенні розгляду та обговоренні реальних (імовірних) воєнних дій (їх оперативних або тактичних епізодів), ознайомленні з досвідом управління військами (силами) у воєнних конфліктах та розвитку навиків інформаційно-аналітичної діяльності. Застосовується переважно під час курсової підготовки;
- ✓ *пошукового (евристичного)* - у самостійному пошуку тими, хто навчається, інформації (оптимального варіанту дій) за напрямом, який визначив безпосередній начальник (керівник) для здобування додатково необхідних знань (виконання отриманого завдання). Застосовується переважно під час командно-штабних

навчань (тренувань);

- ✓ *творчого (дослідницького)* - у самостійному пошуку шляхів розв'язання проблемної ситуації (виконання поставленого завдання) для здобування глибоких та всебічних знань з використанням творчих та нестандартних підходів. Застосовується переважно під час воєнних ігор, командно-штабних навчань.

Метод навчання допризовників - це спосіб упорядкованої спільної діяльності суб'єктів і об'єктів навчання, що спрямована на оволодіння військово-професійними знаннями, навичками та вміннями, різнобічний розвиток розумових і фізичних здібностей допризовників, формування у них якостей, необхідних для виконання службових обов'язків.

Приєм навчання - це деталь методу, часткове поняття від загального поняття "метод".

Види класифікації методів:

- за джерелом передачі та характером сприйняття інформації: словесні, наочні та практичні (С. Петровський, Е. Галант);
- за основним дидактичним завданням: формування знань, умінь, навичок, їх застосування (М. Данилов, Б. Єсипов);
- за характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладення, частково-пошукові, дослідницькі (М. Скаткін, І. Лернер);
- за ступенем керування навчальною роботою: під керівництвом викладача, самостійна навчальна діяльність (П. Підкасистий, В. Паламарчук);
- за змістом діяльності суб'єкта навчання: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю і самоконтролю у навчанні (Ю.К. Бабанський).

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (ОЗДНП):

Методи ОЗДНП - сукупність методів, спрямованих на передачу й засвоєння об'єктами навчання знань, формування умінь та навичок.

1. Словесні методи навчання:

а) пояснення - словесне тлумачення понять, явищ, законів, термінів тощо (обов'язкові - доказовість, аргументація, логіка; важливі - чіткість, темп, образність мови);

б) розповідь - послідовне розкриття змісту навчального матеріалу (художня, наукова, науково-популярна, описова);

в) лекція - усне викладення великого за обсягом, складного за побудовою навчального матеріалу (тема, план, засоби володіння увагою, наочність тощо);

г) бесіда - метод, що передбачає питання-відповіді.

За призначенням - вступна (підготовча), бесіда-повідомлення, бесіда-повторення, контрольна бесіда.

д) робота з підручником - організація самостійної роботи (читання для закріплення знань, заучування текстів, вивчення таблиць, малюнків, схем; укладання плану, виписки тез, цитат, створення конспекту, схем, класифікацій тощо).

2. *Наочні методи навчання:*

а) ілюстрування - оснащення викладу теоретичного матеріалу ілюстраціями статистичної наочності (плакатами, мапами, рисунками, схемами, 3-0 графікою, відео тощо);

б) демонстрація - використання приладів, дослідів, тех. обладнання тощо (важлива деталізація);

в) самостійне спостереження - безпосереднє спостереження явищ дійсності (Можливе на занятті під час роботи з літературою, на полігоні тощо. Обов'язкові інструктаж та висновки).

3. *Практичні методи навчання:*

а) вправа - багаторазове повторення певних дій чи видів діяльності задля їх засвоєння, яке спирається на розуміння та супроводжується свідомим контролем і корекцією (можливе поступове ускладнення дій, або відпрацювання їх елементів з подальшим об'єднанням);

б) лабораторна робота - вивчення в умовах навчального закладу явищ природи, принципів та алгоритмів роботи певного обладнання тощо (обов'язковий інструктаж - мета, ознайомлення з обладнанням, технікою безпеки; іноді необхідним є складання допуску до виконання);

в) практична робота - формування умінь та навичок у кінці вивчення теми (наприклад, розв'язання задач);

г) графічна робота - роботи, в яких зорове сприйняття поєднане з моторною діяльністю об'єкта навчання (креслення і схеми, робота з мапами, створення таблиць, побудова графіків, діаграм);

д) дослідна робота - пошукове завдання чи проект, який передбачає індивідуалізацію навчання і розширення обсягу знань (реферат, курсова робота).

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності

1. Методи формування пізнавальних інтересів:

а) метод навчальної дискусії - суперечка, групове обговорення питань;

б) метод забезпечення успіху в навчанні - створення умов, щоб будь-який навчальний результат виглядав та вважався би позитивним, підкріплення діяльності суб'єктів навчання похвалою;

в) метод пізнавальних ігор - конкурси, вікторини тощо;

г) метод створення ситуації інтересу в процесі викладу навчального матеріалу - цікава історія, проблемна ситуація, актуалізація матеріалу;

д) метод створення ситуації новизни навчального матеріалу;

е) метод опори на життєвий досвід суб'єктів навчання - сприяє актуалізації.

2. *Методи стимулювання обов'язку та відповідальності в навчанні:*

а) метод роз'яснення особистої та суспільної значущості навчання;

б) метод висування вимог, виконання яких буде означати виконання обов'язку;

в) метод заохочення добросовісного виконання обов'язків;

г) оперативний контроль за виконанням вимог (у разі потреби - відзначення недоліків, здійснення зауважень).

2. Класифікація основних методів навчання допризовників

У педагогічній практиці *метод* виступає як упорядкований

спосіб взаємодії викладача і тих, хто навчається, для досягнення навчально-виховних цілей. Водночас способи навчальної діяльності педагога (викладання) і способи навчальної діяльності здобувач освіти і (вчення) тісно пов'язані між собою і знаходяться у взаємодії.

Одна з гострих проблем сучасної дидактики - це проблема *класифікації методів навчання*. Найбільш ранньою класифікацією є розподіл методів навчання на методи роботи викладача (розповідь, пояснення, бесіда) та методи роботи здобувач освіти і (вправи, самостійна робота).

Поширеною є класифікація методів навчання за джерелом отримання знань. Відповідно до такого підходу виділяють:

а) словесні методи; б) наочні методи; в) практичні методи (навчаються, виконуючи практичні дії, отримують знання).

Словесні методи займають важливе місце в системі методів навчання. Словесні методи поділяються на такі види: розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, лекція, робота з книгою.

Розповідь застосовується на всіх етапах навчання, змінюється лише його характер, обсяг, тривалість, зміст.

Педагогічні умови ефективності розповіді:

- вона повинна забезпечувати ідейну і моральну спрямованість викладання;
- містити тільки достовірні і науково доведені факти; включати достатню кількість яскравих і переконливих прикладів;
- мати чітку логіку викладу;
- викладатися простою, доступною і емоційною мовою;
- відображати елементи особистої оцінки і відносини до викладених фактів, подій.

Пояснення - словесне тлумачення закономірностей, істотних властивостей досліджуваного об'єкта, окремих понять і явищ. Передбачає монологічну форму викладу теоретичного матеріалу різних наук, розкриття корінних причин і наслідків в явищах природи і суспільного життя.

Педагогічними умовами ефективності пояснення є:

- точне і чітко формулювання завдання, суті проблеми, питання;

- послідовне розкриття причинно-наслідкових зв'язків;
- аргументація і докази;
- використання порівняння, зіставлення, аналогії;
- приведення яскравих прикладів;
- бездоганна логіка викладу.

Бесіда - діалогічний метод навчання, під час якого викладач шляхом постановки ретельно продуманої системи питань підводить до розуміння нового матеріалу або перевіряє засвоєння уже вивченого. Бесіда відноситься до найбільш ранніх методів дидактичної роботи. Її майстерно використовував Сократ, від імені якого і походить назва поняття “сократична бесіда”.

Залежно від конкретних завдань, змісту навчального матеріалу, рівня творчої пізнавальної діяльності здобувач освіти у дидактичному процесі виділяють різні *види бесіди*:

- ⇒ евристична (від грец. Εἰρκωσο - знаходжу, відкриваю), в ході якої викладач, спираючись на наявні знання і практичний досвід, підводить до розуміння і засвоєння нових знань, формулювання правил і висновків;
- ⇒ ввідна або вступна, що передує вивченню нового матеріалу. Її мета - викликати стан готовності до пізнання нового;
- ⇒ бесіда-закріплення, яка проводиться після вивчення нового матеріалу.

У ході бесіди питання можуть бути адресовані одному, кого навчають, (індивідуальна бесіда) або всім здобувача освіти групи (фронтальна бесіда).

Однією з різновидів бесіди є *співбесіда*. Вона може проводитися як з групою в цілому, так і з окремими особами. Її успіх багато в чому залежить від формулювання питань. Питання ставляться всій навчальній групі. Для того, щоб всі готувалися до відповіді, питання повинні бути короткими, чіткими, змістовними, що активізує мислення того, хто навчається. Не слід використовувати подвійні питання, а також альтернативні, які передбачають відповіді “так” або “ні”. *Переваги* співбесіди: активізує; розвиває пам'ять і мову; має високий виховний потенціал; є хорошим діагностичним засобом.

Дискусія - обмін поглядами з визначеної проблеми, які

відображають індивідуальну думку або спираються на думки інших осіб. Дискусію доцільно використовувати тоді, коли навчаються, мають значний ступінь зрілості і самостійності мислення, вміють аргументувати, доводити і обґрунтовувати свою точку зору. Добре проведена дискусія має велику навчальну і виховну цінність: сприяє більш глибокому розумінню проблеми, формує вміння відстоювати свою позицію, рахуватися з думками інших.

Лекція - це монологічний спосіб викладу об'ємного матеріалу, перевага якого полягає в можливості забезпечити закінченість і цілісність сприйняття учнями навчального матеріалу на тему. Лекція може застосовуватися під час повторення пройденого матеріалу на одну або кілька тем для узагальнення та систематизації вивченого матеріалу (оглядова).

Використання лекції є актуальним і в сучасних умовах, що обумовлено наступними факторами:

- забезпечує застосування блочного методу дослідження навчального матеріалу на тему або великих за обсягом розділів;
- дозволяє значно активізувати пізнавальну діяльність, залучаючи до самостійного пошуку додаткової інформації для вирішення проблемних навчально-пізнавальних завдань;
- сприяє виконанню тематичних завдань, проведенню самостійних експериментів.

Наочні методи використовуються у взаємозв'язку зі словесними і практичними методами навчання і спрямовані на закріплення навчальної інформації шляхом активізації візуальної пам'яті за допомогою наочних посібників і технічних засобів.

Наочні методи навчання включають:

- ✓ *ілюстративний метод*, який передбачає показ ілюстративного матеріалу
- ✓ плакатів, таблиць, карт, зарисовок на дошці;
- ✓ *демонстраційний метод*, пов'язаний з демонстрацією виробів, технічних установок, кінофільмів тощо.

Практичні методи формують практичні вміння і навички. До практичних методів навчання належать такі:

вправи - повторне (багаторазове) виконання розумової або

практичної дії для набуття необхідних умінь та навичок. Вправи застосовуються під час вивчення всіх предметів і на різних етапах навчального процесу. Характер і методика вправ залежать від особливостей навчального предмета, матеріалу, віку тих, хто навчається. Виконуються самостійно або під керівництвом викладача.

Виділяють вправи: відтворювальні - відтворення відомого в цілях його закріплення; тренувальні - застосування знань у нових умовах.

За характером вправи бувають усні, письмові і графічні.

Усні вправи допомагають розвивати логічне мислення, пам'ять, мову і увагу, відрізняються динамічністю.

Письмові вправи сприяють закріпленню знань і виробленню умінь їх застосовувати, розвивають логіку, письмову мову, самостійність, можуть поєднуватися з усними і графічними.

Графічні вправи забезпечують виконання схем, креслень, графіків, плакатів, стендів, замальовок під час проведення лабораторно-практичних та інших робіт.

Практичні (лабораторні) роботи проводяться після вивчення великих за обсягом розділів, тому і носять узагальнюючий характер.

Особливий вид практичних методів навчання становлять заняття з навчальними машинами, з машинами-тренажерами

З середини 1960-х рр. в світі в освітньому процесі почали використовуватися *методи дидактичних ігор*, засновані на імітаційному моделюванні досліджуваних систем, явищ, процесів.

Дидактична гра як метод навчання містить у собі великі потенційні можливості активізації процесу навчання. Разом з тим педагогічна практика і результати проведених експериментів показали, що дидактичні ігри можуть зіграти в навчанні позитивну роль тільки тоді, коли вони використовуються як фактор, узагальнюючий широкий арсенал традиційних методів, а не як їх заміник.

Самостійна робота займає особливе місце в системі методів навчання, так як є необхідним елементом (прийомом, а також засобом, формою і видом пізнавальної діяльності) процесу навчання. Цей вид пізнавальної діяльності допризовників, яку вони здійснюють без

сторонньої допомоги, дозволяє закріпити отримані знання, вміння і навички. Найчастіше в основі самостійної роботи лежить робота з інформаційними джерелами - книгою або підручником, документом, статтею тощо, яка включає ряд прийомів і видів діяльності:

- конспектування - короткий виклад (запис) змісту прочитаного, що ведеться від першої або від третьої особи (від першої особи краще розвиває самостійність мислення);
- складання плану тексту (простого і складного), що вимагає уважного прочитання тексту, поділу його на частини і формулювання назви у вигляді короткої тези;
- цитування - дослівний витяг з тексту із зазначенням джерела (автор, назва, місце, видавництво і рік видання, сторінка);
- анотування - короткий, згорнутий виклад змісту прочитаного без втрати істотного сенсу;
- складання довідки - виклад відомостей про що-небудь, отриманий після пошуку. Довідки бувають статистичні, біографічні, термінологічні, географічні тощо;
- складання формально-логічної моделі - словесно-схематичне зображення прочитаного;
- складання тематичного тезаурусу - фіксування упорядкованого комплексу базових понять щодо розділу, теми;
- складання матриці ідей - написання порівняльних характеристик однорідних предметів,

3.Активні методи навчання

Активне навчання - один з наймогутніших напрямків сучасних педагогічних шукань. Проблема пошуку методів активізації навчально-пізнавальної діяльності гостро ставилася авторами в різні часи. Пропонувалися найрізноманітніші варіанти її вирішення: збільшення обсягу інформації, що викладається, спресовування і прискорення її процесів зчитування; створення особливих психологічних і дидактичних умов навчання; посилення контрольних форм у керуванні навчально-пізнавальною діяльністю; широке використання технічних засобів.

У 70-і рр. ХХ сторіччя проблема пошуку методів активного

навчання знайшла відображення в дослідженнях М. І. Махмутова, І. Я. Лернера й інших з проблемного навчання. Незалежно від цих досліджень йшов пошук і так званих активних методів навчання (АМН), які забезпечують інтенсивний розвиток пізнавальних мотивів, інтересу, що сприяють прояву творчих здібностей у навчанні.

Активні методи навчання можуть бути використані на різних етапах освітнього процесу під час первинного оволодіння знаннями, закріплення і вдосконалення знань, у процесі формування умінь і навиків. Не можна різко розділяти наявні методи навчання на активні і неактивні, використовуючи різноманітні прийоми активізації пізнавальної діяльності, викладач добивається того, що пізнавальна активність підвищується. Залежно від напрямку на формування системи знань або оволодіння уміннями і навиками, активні методи навчання ділять: на неімітаційні й імітаційні. Неімітаційні припускають навчання професійними уміннями і навиками, пов'язаними з моделюванням професійної діяльності. При їх застосуванні імітуються як ситуація професійної діяльності, так і сама професійна діяльність.

Останні роки широкого поширення набули так звані *активні методи навчання*, орієнтовані на самостійне добування знань тими, хто навчається, на активізацію їхньої пізнавальної діяльності, розвиток мислення, формування практичних умінь і навиків. Саме на вирішення цих завдань направлені проблемно-пошукові і творчо-відтворюючі методи.

Активні методи навчання - це методи, які спонукають до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння навчальним матеріалом. Активне навчання припускає використання такої системи методів, яка направлена головним чином не на виклад викладачем готових знань, їх запам'ятовування і відтворення, а на самостійне оволодіння знаннями і уміннями в процесі активної пізнавальної і практичної діяльності.

Поява і розвиток активних методів обумовлені тим, що перед навчанням встали нові завдання: не тільки дати тим, хто вчиться знання, але і забезпечити формування і розвиток пізнавальних інтересів і здібностей, творчого мислення, умінь і навиків самостійної

розумової праці. Виникнення нових завдань обумовлене бурхливим розвитком інформації. Якщо раніше знання, отримані в школі, технікумі, вузі, могли служити людині довго, іноді протягом всього його трудового життя, то в століття буму інформації їх необхідно постійно оновлювати, що може бути досягнуте головним чином шляхом самоосвіти, а це вимагає від людини пізнавальної активності і самостійності. Пізнавальна активність означає інтелектуально-емоційний відгук на процес пізнання, прагнення до навчання, до виконання індивідуальних завдань, інтерес до діяльності викладача.

Під пізнавальною самостійністю прийнято розуміти прагнення і вміння самостійно мислити, здатність орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свій підхід до вирішення задачі, бажання не тільки зрозуміти інформацію, але і знайти способи добування знань, критичний підхід до думок інших, незалежність власних думок.

Активні методи навчання можуть бути використані на різних етапах навчального процесу: під час первинного оволодіння знаннями, закріпленні і вдосконаленні знань, у процесі формування умінь і навиків. Не можна різко розділити наявні методи навчання на активні і неактивні; використовуючи різноманітні прийоми активізації пізнавальної діяльності, викладач добивається того, що пізнавальна активність тих, хто навчається підвищується.

Сутність активних методів навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх, хто навчається. Це співнавчання, де здобувач освіти і викладач є рівноправними рівнозначними суб'єктами навчання. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером молодіжного колективу. Активні методи превентивні, до них відносяться: угруповання, тренінг, консультація, репетиція; неімітаційні: проблемна лекція, семінар, практикум, круглий стіл, конференція; імітаційні: імітаційні акції, інсценування, психодрама, соціодрама, ділові ігри, операційні ігри, диспут, мозковий штурм, проектування.

Під час мозкового штурму студенти (здобувач освіти) вільно висловлюють свої думки, не хвилюючись, що відповіді можуть бути

невірними. Мозковий штурм спонукає виявляти творчість, розвиває вміння швидко аналізувати ситуацію. На завершальному етапі цієї справи зібрані ідеї систематизують, аналізують, обговорюють та виділяють абсурдні. Пропозиції щодо вирішення проблеми зберігаються протягом заняття і використовуються як опорний конспект під час узагальнення і систематизації вивченого матеріалу.

До правил мозкового штурму можна віднести:

- ✓ можливість висловлювати все, що спадає на думку,
- ✓ не обговорювати і не критикувати висловлювання інших,
- ✓ можливість повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим,
- ✓ розширення вже озвученої ідеї, яка в цьому випадку заохочується.

Етапи мозкового штурму. Перший етап - приймають будь-які дії,

обмежений часом або кількістю ідей. Другий етап - оцінювання, обговорення, рейтингування, класифікація ідей мозкового штурму і має назву "Карусель". Цей метод ефективний як метод одночасного залучення до навчання всіх учасників процесу.

Цю технологію застосовують для:

- а) обговорення гострої проблеми;
- б) збирання інформації з певної теми чи проблеми;
- в) інтенсифікації перевірки обсягу знань.

Інтерактивна гра "Ланцюжок" використовується під час вивчення блоку інформації й повторення вивченого. Застосування цього методу дає змогу учням взяти участь у переданні своїх знань однокласникам, з'ясувати загальну картину понять і фактів, що їм необхідно вивчити на аудиторному занятті, а також викликає певні питання й підвищує інтерес до навчання. «Мікрофон» надає можливість кожному сказати щось швидко по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Дискусія — це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Вона значною мірою впливає на розвиток критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку.

Слово *інтерактив* (пер. з англійської *inter* - взаємний, *act* - діяти)

означає взаємодіяти. Інтерактивний метод - це спосіб взаємодії через бесіду, діалог.

Інтерактивне навчання - це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу задля взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей здобувач освіти. Інтерактивні методи навчання передбачають фронтальну роботу здобувач освіти та роботу малими групами. Найефективніші результати можна отримати в процесі організації роботи малими групами. Інтерактивне навчання не є зовсім новим, адже подібні підходи застосовувалися здавна, а на початку радянської педагогіки були дуже поширеними в школі (лабораторне та бригадне навчання 20-х років). Застосування цих методів і форм навчання в окремих школах давало разючі результати.

Переваги інтерактивних методів навчання

Насамперед - підвищення "ККД" процесу засвоєння інформації

За даними учених учень засвоює матеріал:

- під час лекції - 5%;
- під час читання - 10%;
- під час роботи з відео/аудіо матеріалами - 20%;
- під час демонстрації - 30%;
- під час дискусії - 50%;
- під час практики - 75%;
- під час навчання інших чи відразу застосовуючи знання - 90%.

Отже, інтерактивні методи навчання є найбільш цікавими і ефективними.

Під час інтерактивного навчання учень стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це формує у студентів внутрішню мотивацію до навчання та спонукає їх до саморозвитку та самоспостереження. У зв'язку з цим найефективніші заняття, побудовані за традиційною методикою із застосуванням елементів інтерактивного навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язування проблеми на основі аналізу обставин та

відповідної ситуації.

Під час інтерактивного навчання здобувач освіти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Незважаючи на те, що ці нові методи навчання знайшли підтримку в науковців, вони запроваджувались у вищих навчальних закладах без належного методичного забезпечення.

Методи інтерактивного навчання можна поділити на дві великі групи: групові та фронтальні. Перші передбачають взаємодію учасників малих груп (на практиці від 2 до 6-ти осіб), другі - спільну роботу та взаємонавчання всієї навчальної аудиторії.

4. Поняття та характеристики форм навчання допризовників

Навчальна діяльність у закладі освіти проводиться в таких *організаційних формах*: навчальні заняття, самостійна робота допризовників, практична підготовка, контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять з початкової військової підготовки є: розповідь, семінар, групове, практичне, лабораторне заняття, групова вправа, тренування, індивідуальне заняття, тактичне (тактико-спеціальне, тактико-стройове) заняття та навчання, воєнна (воєнно-спеціальна) гра, консультація.

Розповідь - вид навчального заняття, яке проводиться методом усного викладання нового теоретичного матеріалу в поєднанні з методом демонстрації (показу).

Розповідь є елементом курсу навчання, який охоплює основний теоретичний матеріал навчальної дисципліни. Основна *мета розповіді* - дати систематизовані основи наукових знань та практичного досвіду з навчальної дисципліни (окремої теми), сконцентрувати увагу на найбільш складних і актуальних питаннях навчального матеріалу.

Розповідь повинна мати проблемний характер, стимулювати активну пізнавальну діяльність тих, хто навчається, сприяти формуванню в них творчого мислення.

Семінар - це вид навчального заняття, яке проводиться методом

дискусії (обговорення, опитування) попередньо визначеної проблеми (теми, питань).

Семінари проводяться з основних і найбільш складних питань (тем, розділів) програми початкової військової підготовки.

Основне завдання семінару - поглибити і закріпити знання, отримані учнями під час попередніх занять та в процесі самостійної роботи над навчальною і науковою літературою, прищепити їм уміння пошуку, узагальнення, критичного аналізу навчального матеріалу, здатність формувати, захищати і аргументувати свої погляди з питань, що розглядаються.

Групове заняття - це вид навчального заняття, яке проводиться методом усного викладення матеріалу в поєднанні з методом демонстрації (показу) та подальшого усного (письмового, експрес-контролю) опитування або тестування результатів засвоєння допризовниками наданого навчального матеріалу.

Практичне заняття - це вид навчального заняття, яке проводиться методом виконання спеціально сформульованих практичних завдань та сприяє формуванню вмінь і навичок практичного застосування теоретичних положень.

Під час практичних занять після виконання поставлених завдань допризовників доповідають про результати виконання цих завдань (проведених розрахунків, аналізу проведених досліджень або виконаних дій (операцій)) та можливі їх наслідки (вплив) на подальші дії або застосування чи стан техніки та озброєння.

Лабораторне заняття - це вид навчального заняття, яке проводиться методом самостійного виконання допризовниками експериментальних завдань із використанням навчально-лабораторної бази.

Групова вправа - це вид навчального заняття, яке проводиться методом виконання тими, хто навчається, функціональних обов'язків визначених посадових осіб органів військового управління.

Під час проведення цього виду занять допризовники набувають вмінь з організації та планування бою та його всебічного забезпечення.

Групові вправи проводяться після вивчення теоретичних

положень за темами навчальних дисциплін у класах, на навчальних командних пунктах і на місцевості з використанням топографічних карт на фоні конкретно створеної оперативної або тактичної обстановки.

Тренування - це специфічний вид навчальних занять, що проводяться методом повторювання дій, вправ, прийомів, нормативів. За типом вони поділяються на індивідуальні та групові.

Тренування проводяться після вивчення теоретичних положень для набуття практичних навичок (умінь).

Тактичні (тактико-спеціальні, тактико-стройові) заняття - це форма тактичної підготовки допризовників, що проводиться методом вправ з виконання прийомів та способів індивідуальних (колективних) дій, навчально-бойових нормативів. Метою тактичних (тактико-спеціальних, тактико-стройових) занять є відпрацювання практичних питань організації бою та його всебічного забезпечення.

Командно-штабне навчання та воєнні (воєнно-спеціальні, воєнно- історичні) ігри проводяться зі учнями з найбільш важливих комплексних тем навчальних дисциплін.

Командно-штабне навчання проводиться після того, як здобувачі освіти оволодіють теоретичними основами відповідних навчальних дисциплін, засвоять обов'язки посадових осіб та отримують практичні навички щодо їх виконання: з підготовки та планування бою та його всебічного забезпечення.

Консультація - це вид навчального заняття, під час якого здобувач освіти отримує від науково-педагогічного працівника відповіді на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Самостійна робота допризовника здійснюється задля відпрацювання та засвоєння навчального матеріалу, закріплення та поглиблення знань, умінь та навичок; виконання індивідуальних завдань з навчальної дисципліни, розрахунково- графічні роботи, реферати тощо, підготовки до майбутніх занять та контрольних заходів; формування в здобувачів освіти самостійності та ініціативи з пошуку та набуття знань.

Навчально-методичні матеріали для самостійної роботи

допризовників повинні передбачати можливість проведення самоконтролю.

Самостійна робота допризовника з вивчення навчального матеріалу з дисципліни проводиться в навчальних аудиторіях, спеціалізованих класах, об'єктах МТБ з фізичної підготовки і спорту, бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, бібліотеках інших закладів освіти.

Індивідуальні завдання з навчальної дисципліни є невід'ємною складовою самостійної роботи здобувача освіти.

Індивідуальні завдання сприяють більш поглибленому вивченню учнями теоретичного матеріалу, закріпленню та узагальненню отриманих знань, формуванню вміння використовувати знання для комплексного вирішення відповідних професійних завдань.

До індивідуальних завдань відносяться реферати, розрахункові, графічні, аналітичні, розрахунково-графічні завдання, контрольні, курсові, кваліфікаційні роботи.

5. Активні методи навчання військовослужбовців

Активні методи навчання - це сукупність способів упорядкованої спільної діяльності суб'єктів і об'єктів навчання, які порівняно з традиційними методами навчання мають яскраву спрямованість на розвиток в осіб, що навчаються, творчого самостійного мислення, активізацію їхньої навчально-пізнавальної діяльності, формування в них умінь нестандартного розв'язання військово-професійних проблем; вдосконалення навичок професійного спілкування.

Класифікація активних методів навчання

Основні чинники, які сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання: професійний інтерес;

Творчий характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність; ігровий характер занять; емоційність; проблемність.

Імітаційні методи поділяються на ігрові й неігрові. *Імітаційні методи* ґрунтуються на моделюванні певної військово-професійної діяльності :

Імітаційні ігрові методи:

Ділова гра - це імітація реальної військово-професійної чи військово- педагогічної ситуації.

Створення спрощеної моделі певного робочого процесу дозволяє кожному учаснику в реальному житті, але в рамках певних правил, зіграти якусь роль, прийняти рішення, вчинити дії.

Типи навчальних ділових ігор:

- дослідні (сприяють отриманню нових знань);
- для практичної діяльності (формують навички);
- пошукові (пошук інформації або спільного рішення).

Організаційно-діяльна гра — різновид ділової гри, яка стосується вирішення управлінських проблем в умовах невизначеності.

Імітаційні неігрові методи:

Аналіз конкретних ситуацій (від англ, case теШоб, case-8ййбу) (метод конкретних ситуації, кейс-метод, кейс-стаді, метод ситуаційного аналізу) - метод навчання, який використовує опис

реальних професійних ситуацій.

Учасникам пропонують осмислити ситуацію, опис якої водночас не тільки відображає практичну професійну проблему, а й актуалізує комплекс знань, які необхідно засвоїти під час розв'язання цієї проблеми.

Сама проблема не має однозначних вирішень - має місце альтернативність розв'язки.

Кейс представляє рольову систему - працює група з оцінювання ситуації та напрацювання рішень.

Мозкова атака - перед групою з 10-15 осіб ставиться завдання для отримання продуктивної ідеї.

Метод «мозкової атаки» регламентується такими правилами:

- забороняється критична оцінка висунутих ідей;
- обмежується термін одного виступу;
- допускаються багаторазові виступи одного учасника;
- всі висловлені ідеї обов'язково фіксуються;
- оцінка висунутих ідей здійснюється на наступних етапах аналітиками.

“Круглий стіл” - метод проведення заняття із особами які, як правило,

мають досвід роботи, практичної діяльності з питання, що обговорюється.

На “круглому столі” його учасники можуть і повинні спробувати обґрунтовано поставити питання на тему обговорення, серйозно аргументувати підходи до їхнього вирішення, а також повідомити про вдалий і невдалий досвід. Це свого роду нарада з обміну досвідом і обговоренню практичного досвіду, досягнень і помилок. У такий спосіб учасники навчального заходу освоюють зміст теми, її ключові проблеми.

Неімітаційні методи: *лекція-бесіда* чи “діалог з аудиторією” - передбачає безпосередній контакт педагога з аудиторією, який намагається зосередити увагу слухачів на найбільш важливих проблемах теми.

Крім активізації слухачів визначається зміст і темп викладання навчального матеріалу з урахуванням рівня підготовленості та освіти

аудиторії.

Лекція-дискусія, яка передбачає активний обмін думками в інтервалах між логічними розділами лекції.

Вимоги до *лекції-дискусії*:

- рівноправність викладача і здобувача освіти;
- зацікавленість викладача в наявності своєї позиції в учнів;
- взаємоповага дискутуючих сторін;
- активність учасників дискусії.

Лекція із попередньо запланованими помилками - слухачі зосереджуються на пошуку заздалегідь підготовлених помилок змістового, логічного, понятійного чи іншого характеру, що сприяє активізації їхнього сприйняття.

Лекція-прес-конференція - кілька фахівців відповідають на запитання аудиторії. Питання мають бути заздалегідь підготовленими відповідно до попередньо оголошеної теми лекції, її плану та складу запрошених фахівців.

Лекція-консультація - здобувачі освіти заздалегідь готують запитання до викладача, попередньо занурившись у тему.

Лекція-візуалізація - викладу матеріалу відбувається із мультимедійним, цифровим, слайдовим супроводом з використанням програмного забезпечення.

Лекція-екскурсія - лекція відбувається на полігоні, майстернях, музеї тощо.

Бінарна лекція - лекція проводиться двома викладачами, які або вступають у публічну дискусію щодо певних проблемних питань, або доповнюють один одного з тих питань, де вони є визнаними авторитетами. Один лектор може бути штатним, а другий - запрошеним фахівцем-практиком.

Активні види семінарських та практичних занять чи їх елементів

Семінар-дослідження з підготовкою і заслуховуванням певних доповідей чи рефератів.

Семінар-взаємонавчання - учасники розбиваються на пари (групи) і пояснюють своїм колегам той матеріал, який був ними підготовлений заздалегідь.

Семинар-диспут (дискусія) - має особливу ефективність у порівнянні з лекцією-дискусією, адже слухачі, опрацювавши теоретичні питання, є підготовлені краще до обговорення ніж на лекції.

Змагання індивідуальні чи групові (ігри) - можуть мати різний формат, наприклад, інтелектуальних ігор, вікторин, конкурсів, імпровізаційних вправ тощо.

Інтелектуальна розминка - експрес-опитування на початку заняття (крім активізації виконує функцію діагностики підготовленості до заняття).

Сократівська бесіда - неперервна постановка питань у логічній послідовності.

6. Місце і роль контролю за навчально-пізнавальною діяльністю допризовників

Основна мета контролю як дидактичного засобу - управління навчанням, що полягає в забезпеченні ефективності навчання шляхом систематизації знань, умінь і навичок тих, хто навчається, самостійного застосування ними здобутих знань на практиці. До його завдань також належить стимулювання старанно навчатися, формування в них прагнення до самоосвіти.

*Контроль (франц. *conpigoie* - перевірка)* - виявлення, вимірювання й оцінювання знань та умінь тих, хто навчається.

У дидактичній літературі поняття “контроль”, “перевірка”, “оцінювання”, “оцінка”, “облік” іноді вживають як синоніми, проте їх не можна ототожнювати.

Перевірка є компонентом (засобом) контролю і означає виявлення і вимірювання рівня і якості знань, обсягу праці. Окрім перевірки, елементами контролю є *оцінювання* (процес) та *оцінка* (результат перевірки). Оцінки фіксують у вигляді балів у журналах, базах даних. Основою для оцінювання успішності є результати контролю. *Облік* успішності передбачає фіксацію результатів контролю у вигляді оцінного судження або числового балу для аналізу стану навчального процесу за певний період, причин його неефективного функціонування. Отже, структура контролю

складається з перевірки, оцінювання, оцінки та обліку.

Об'єктом контролю у навчанні є знання про основні категорії, принципи, правила, факти, явища у їх тісному взаємозв'язку і взаємозумовленості, а також уміння і навички оперувати цими знаннями. *Об'єктом* контролю є також діяльність у навчанні, уміння застосовувати знання на практиці, самостійно здобувати нові знання. Контроль знань завжди має бути зорієнтований на загальну мету навчання.

Функції контролю знань поділяють на специфічні (контрольовальні) та загальні. *Специфічні функції* полягають у виявленні, вимірюванні й оцінюванні знань.

До загальних функцій контролю належать:

- діагностична (визначення рівня та якості знань, виявлення прогалин у знаннях та їх причини);
- освітня (систематизація знань, коригування результатів навчальної діяльності);
- виховна (формування моральних якостей, виховання адекватної самооцінки, дисциплінованості, самостійності, почуття відповідальності);
- розвивальна (формування самостійності та критичності мислення, розвиток пізнавальних процесів);
- стимулювальна (спонукання до систематичної праці, досягання кращих результатів у навчанні, подолання прогалин у знаннях);
- прогностична (визначення шляхів підвищення ефективності роботи викладача і пізнавальної діяльності тих, хто навчається);
- оцінювальна (зіставлення виявленого рівня знань, умінь і навичок з вимогами навчальної програми);
- управлінська (коригування роботи здобувач освіти і власної діяльності викладача, удосконалення організації навчання).

Основними засобами контролю є спостереження за діяльністю під час занять, вивчення продуктів навчальної праці, перевірка знань, умінь та навичок.

До основних *принципів контролю знань* належать

індивідуальний характер перевірки, об'єктивність, систематичність, тематична спрямованість, єдність вимог, оптимальність, усебічність.

Принцип індивідуального характеру контролю передбачає перевірку знань, навичок і вмінь, оцінювання успішності з урахуванням психологічних особливостей тих, хто навчається.

Принцип об'єктивності вимагає оцінити знання за встановленими нормами та критеріями.

Принцип систематичності - вимога до перевірки та оцінювання успішності, яка передбачає безперервне одержання інформації про якість засвоєння навчального матеріалу на кожному етапі засвоєння знань (поурочний облік успішності).

Тематична спрямованість - принцип перевірки та оцінювання успішності учнів, який передбачає спрямованість контролю на визначення знань, умінь і навичок з конкретного розділу програми.

Принцип єдності вимог полягає в адекватному порівняльному відображенні якості навчання у різних школах.

Оптимальність - принцип контролю, який передбачає науково обґрунтований вибір найкращого для конкретних умов варіанта завдань, форм і методів контролю та оцінювання результатів навчання за певними критеріями.

Принцип усебічності полягає в урахуванні всіх проявів навчальної діяльності, встановленні зв'язку з усіма видами роботи учнів.

Контроль результатів навчання відбувається на всіх стадіях процесу навчання. Особливого значення він набуває після вивчення якого-небудь розділу програми чи завершення етапу навчання. Основне завдання перевірки результатів навчання полягає у виявленні рівня засвоєння знань, умінь, компетенцій, які мають відповідати освітньому стандарту. У дидактичній теорії поняття “контроль”, “перевірка”, “оцінювання”, “оцінка”, “облік” об'єднуються в ієрархічні залежності і відображають суть педагогічної діагностики як процесу вимірювання рівня засвоєння знань, оброблення й аналізу одержаних даних, узагальнення результатів щодо просування на наступні ступені навчання.

Методи контролю і самоконтролю у навчанні

1. *Методи усного контролю:*

а) *метод постановки запитань:*

- *репродуктивні* (відтворення), *реконструктивні* (використання знань у дещо зміненій ситуації), *творчі* (використання знань і умінь у значно змінених умовах);

- основні, додаткові, допоміжні;

- звичайні, у вигляді проблеми чи задачі;

б) *метод обговорення навчального матеріалу:* доповідь, дискусія, бесіда.

2. *Методи письмового контролю:*

а) *метод контрольної роботи* (мета - поточний чи підсумковий контроль, тривалість - 15-120 хв., різна складність, різний тип завдань);

б) *метод домашнього завдання*

систематизація матеріалу, класифікація понять, пошук перспективи застосування знання, розв'язання задачі, виконання вправи, творче чи дослідне завдання.

3. *Метод тестового контролю*

4. *Метод графічного контролю*

5. *Метод програмованого контролю*

6. *Метод практичної перевірки* - використання лабораторних і практичних робіт

7. *Метод самоконтролю:* свідоме регулювання суб'єктом навчання своєї діяльності з огляду на відповідність її поточних результатів визначеним цілям, вимогам, нормам, правилам, зразкам.

8. *Метод самооцінки:* критичне ставлення суб'єкта навчання до поточних і підсумкових результатів своєї роботи.

Місце і роль контролю в процесі навчання

Форми контролю

- індивідуальний контроль;

- груповий контроль;

- фронтальний контроль;

- взаємоконтроль (+ обмін досвідом);

- самоконтроль (як індивідуальний, так і груповий).

Методи контролю

- спостереження;
- письмові роботи (на заняттях, на самостійну підготовку);
- усне опитування (відтворення правил чи законів, доповідь, розв'язання проблемних ситуацій, бесіда, дискусія тощо + засіб підтримки та заохочення);
- практичні роботи і вправи;
- тестування;
- програмований контроль

7. Методика проведення інтерактивних форм навчання: рольових, ділових ігор та мозкового штурму на заняттях з початкової військової підготовки

Загальна структура заняття, проведеного у формі навчальної

гри

Етапи	Форми і методи	Очікувані результати
<p style="text-align: center;"><i>I-й етап</i></p> <p>Вступна промова викладача чи постановка проблеми. Мотивація</p>	<p style="text-align: center;">Пояснення, постановка проблеми</p>	<p>Учасники згадують пройдений матеріал. Визначається тема, мета і завдання. У присутніх повинна з'явитися потреба, бажання обговорювати проблеми, що виносяться у ділову (рольову) гру. Учасників розподіляють на групи відповідно до ролей.</p>
<p style="text-align: center;"><i>II-й етап</i></p> <p>Робота з основними поняттями</p>	<p style="text-align: center;">Гра, аналітичний метод, дослідницький метод, робота із першоджерелами збройних сил</p>	<p>Учасники вирішують загальне завдання під час взаємодії у грі, осмислюють поняття. Аналіз ситуації.</p>
<p style="text-align: center;"><i>III-й етап</i></p> <p>Вивчення проблем (проміжні підсумки). Представлення результатів групи</p>	<p style="text-align: center;">Дискусія, публічний виступ, аналіз ситуації, робота в групах (командах)</p>	<p>Учасники одержують докладну інформацію з тієї чи іншої теми (кожен присутній для виконання функціональних обов'язків інструкції згідно зі своєю роллю). Осмислення учасниками значущості розглянутих проблем. Прогнозування розвитку проблеми і її результатів, наслідків. Учасники одержують можливість виявити і покращити уміння, пов'язані з</p>

		ораторським мистецтвом, моделюванням різних ситуацій, уміння аргументувати і формулювати висновки, виконувати задану роль, узагальнювати матеріал, виділяти головне, можливість проявляти свої творчі здібності.
<i>IV-й етап</i> Загальне обговорення	Дискусія, мозковий штурм, аналітичний метод, моделювання ситуації	На цьому етапі посилюються результати роботи груп. Сприйняття учасниками інформації із розглянутої ситуації. Уміння аргументувати свою точку зору, аналізувати аргументи інших, робити вибір.
<i>V-й етап</i> Підбиття підсумків	Аналіз проблеми, бесіда, обговорення, круглий стіл	Учасники самостійно чи за допомогою викладача (залежно від рівня підготовки) формулюють основні висновки. Показують розуміння того, наскільки вони володіють отриманими знаннями.
<i>VI-й етап</i> Аналіз проведення рольової гри	Обговорення, узагальнення	Учасники самостійно описують хід думок, які приводять до кінцевого рішення.

Структурна схема практичного застосування рольових та ділових ігор на заняттях

Ділова гра (нині в освітньому процесі) - це імітація реальної професійної діяльності військового. Професійна діяльність військового пов'язана з екстремальними умовами. Характерні ознаки ділових ігор, що застосовані під час підготовки майбутніх військовиків такі: наявність проблеми, мети, завдань; скорочення масштабу часу; розподіл і розігрування ролей; наявність ситуацій, що послідовно розв'язуються, кількох ситуацій, кількох етапів гри; формування

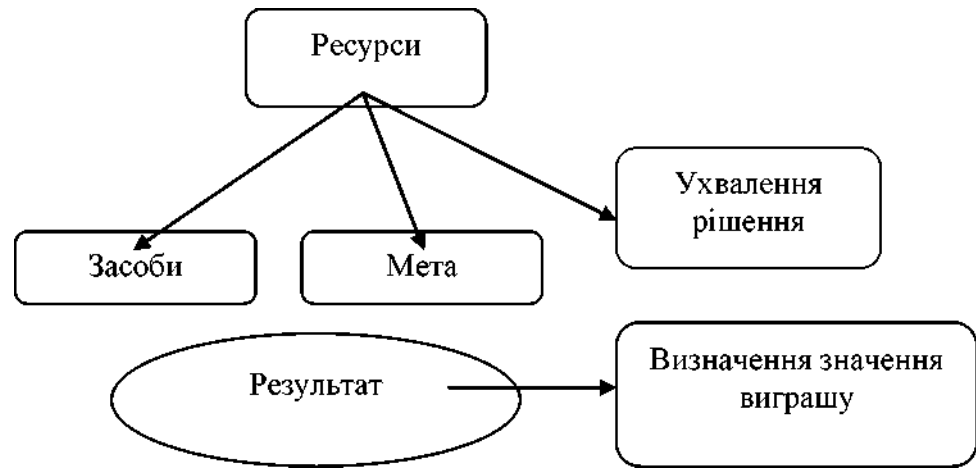
самостійних рішень здобувач освіти; наявність системи стимулювання; урахування можливих перешкод; об'єктивність оцінювання результатів гри; підбиття підсумків.

Завдяки рольовій грі відбувається психологічна переорієнтація допризовників. Кожен починає розуміти, що він уже не просто здобувач освіти, який відповідає перед викладачем, а особа, яка має певні права та обов'язки, несе відповідальність у прийнятті рішення. Такий метод інтенсифікує розумову працю здобувачів освіти, дозволяє швидше і краще засвоїти навчальний матеріал. Метод "рольової гри" має такі різновиди, як "ігрове проектування" та "інсценізація".

Раціональне застосування ігрових методів сприяє позитивній зміні рівнів активності допризовників: від репродуктивного через пошуковий до творчого. Тут допомагає логічне застосування цих методів від більш простих (ігри-вправи) до складних (рольові). Ігрові методи впливають на розвиток логічного мислення, теоретичних знань і практичних умінь і навичок, самостійності та самоосвіти, колективного співробітництва.

Дослідницька робота є традиційним і завжди новим засобом розвитку пошуково-пізнавальної активності учнів, поглиблення знань, удосконалення вмінь і навичок, розширення кругозору, формування світогляду майбутнього військовика. У дослідницькій роботі, яка є дійовим пошуковим методом активізації мислення, основу становить співпраця здобувачів освіти і викладача. Дослідництво допомагає викладачу краще пізнати своїх учнів, розкрити їхню неповторність, різнобічність інтересів і вподобань, спрямовувати їхню професійну орієнтацію.

Саме інтерактивні форми в нашому науковому пошуку, ділові та рольові ігри дозволяють розвинути управлінські здібності, особливо в прийнятті та реалізації рішень. Визначений факт, на наш погляд, набуває особливо важливого значення як метод формування управлінської культури в майбутніх офіцерів, сержантів та солдатів. У діловій ситуації виробляється особливий тип мислення. Саме на це вказують психолого-педагогічні дослідження. На рисунку 1.1 представлена функціональна схема організації комплексної навчальної гри:

Мал. 1.1. Зміст регламенту комплексної гри

Упродовж підготовки сучасного бійця Збройних Сил України й формування в нього військової культури особливо слід звернути увагу на метод мозкового штурму (мозкової атаки). Мозковий штурм - це метод групового розв'язання творчої проблеми. У процесі застосування якого формується здібність переборювати внутрішні бар'єри, перехід на чужу логіку, унаслідок чого творчі потенціали учасників ніби інтегруються.

Для майбутнього військовослужбовця так само велике значення має метод інциденту, що дозволяє приймати відповідальне рішення в напружених умовах, коли існує дефіцит інформації або, навпаки, надлишкове і суперечливе інформаційне поле. Гострий дефіцит часу створює додаткова нервово-психологічна напруга. Задля формування нервово-емоційної стійкості у процесі підготовки сучасного бійця з успіхом може застосовуватися метод інциденту.

Як було зазначено вище, проблемне навчання є провідним компонентом освітнього процесу з початкової військової підготовки. В освітньому процесі особливо важливе значення проблемне навчання набуває під час формування управлінської культури в сучасного військовика.

Дидактичні ігри так само, як і проблемне навчання, несуть відбиток проблемності певних ситуаційних завдань і є ефективним засобом засвоєння знань, навичок, умінь у конкретній ситуаційній професійній обстановці військового.

Велике значення для організації рольової (ділової) гри мають прийоми, зорієнтовані на організацію й стимулювання ігрових взаємодій майбутніх військовослужбовців - прийоми ігрової

поведінки. *До таких прийомів належать:*

- інструктування;
- активізація ігрових сторін;
- корекція поведінки ігрових сторін;
- прийоми рубіжної й підсумкової оцінок.

Особливе значення у процесі організації рольових ігор з управлінської культури майбутнього військовика мають так звані когнітивно-ігрові прийоми, що спрямовані на розвиток і вдосконалювання пізнавальних процесів. До таких прийомів належать:

а) прийоми сприятливого входження в роль-образ (характеристика ролі конкретного здобувач освіти, спонукання, заохочення, запитання-підказка, а також підбадьорювання й гумор);

б) прийоми корекції ролей (постановка навідних запитань, зауваження - питання, підтримка - захист та ін.).

У структурі заняття у формі дидактичної навчальної гри можуть бути виділені такі етапи:

1- й етап - навчальна мотивація, що здійснюється за допомогою невеликого особистого тесту, подання ситуації, гри. Основне завдання цього етапу - посилення вкладу учасників у проблеми, що формулюються керівником гри чи з його допомогою, і питання, які будуть розглянуті на занятті.

2- й етап - робота над основними поняттями заняття, що передбачає проведення процедури уточнення термінів, які застосовуються на занятті. Наприкінці цього етапу здобувач освіти повинні представити свій варіант понять за допомогою різних способів: опис терміна, його схематичне зображення.

3- й етап - вивчення основних проблемних питань заняття, наприклад, у малих групах. Це основна частина зустрічі, в ході якої учасники всебічно розглядають як позитивні, так і негативні сторони всіх можливих варіантів передбачуваного вибору рішення в тій чи іншій ситуації.

4- й етап - підсумкова дискусія, що полягає в представленні всіма малими групами результатів своєї дискусійної думки для обговорення аудиторії. Основне завдання цього етапу - отримання максимально докладної, повної інформації про всі варіанти вибору за

кожною розглянутою проблемою.

5-й етап - висновок, у ході якого підбиваються підсумки роботи. Викладач повинен зуміти кваліфіковано підсумувати заняття, узагальнити результати презентації, виправити окремі можливі помилки, не пригнічуючи здобувач освітиську ініціативу, що могло б негативно позначитися на проведенні наступного заняття. Слід бути готовим не тільки до загальної оцінки результатів, але й до виставлення окремим здобувачам освіти оцінок у балах (особливо в тому випадку, якщо застосовується рейтингова система оцінювання). Комплексна оцінка групи включає усереднені значення самооцінок, оцінок груп-учасників і викладача з урахуванням якості повідомлення і виконаної роботи загалом, правильності й повноти відповідей, а також етики ділового спілкування.

6-й етап - аналіз проведення рольової (ділової) гри. Оцінювання кожного учасника. Викладач може проаналізувати дії кожного учасника і виявити позитивні моменти, звернути увагу на доопрацювання деяких конкретних ситуативних моментів, які були застосовані в ході гри.

Проведення дидактичної рольової гри вимагає тісного зв'язку з логікою постановки проблеми (ситуаційне завдання) і шляхами її розв'язання.

Другий етап полягає в активізації в здобувачів освіти інтелектуально - образної сфери для створення певного емоційно-вольового тла, що необхідне для активної взаємодії учасників один з одним у ході проведення ігор.

Третій етап — це процес безпосереднього проведення навчальної гри, де необхідно виділити такі аспекти:

- планування діяльності кожного учасника;
- динаміка розв'язання проблеми в кожній команді;
- вироблення гіпотез стосовно шляхів розв'язання проблеми;
- визначення стратегії й тактики оптимального шляху розв'язання проблеми;
- думка (судження) допризовників;
- колективне рішення.

Четвертий етап - це оцінювання ступеня вирішеності поставленої

проблеми і повноти аналізу на цьому етапі. Водночас функція оцінювання залежно від варіанта гри може виконуватися викладачем чи ігровими командами, або спеціально обраним із числа учасників журі.

Важливим методом управління є створення стимулюючих виконання бойового завдання умов: забезпечення раптовості й несподіваного удару по ворогу, різке посилення інтенсивності вогню, підвищення темпу просування. Зміст цієї роботи містить: а) на першому етапі: стимулювання спонукальних мотивів виконання поставленого завдання; підтримання бойового настрою підлеглих, їх індивідуальних і колективних установок на вмілі і самовіддані дії в бою; б) на другому етапі: застосування морально-психологічного впливу на воїна - слова й особистий приклад, сильний вогневий удар по противнику, успіх бою; в) на третьому етапі: збереження високої організованості і дисципліни, морального і психологічного стану особового складу.

Для успішного формування управлінської культури в майбутніх військовиків *під час бойової діяльності* необхідне:

1. Правильне з'ясування командиром завдання, яке поставлене старшим начальником.
2. Об'єктивна оцінка обстановки, стан свого підрозділу і противника.
3. Визначення ймовірного розгортання подій.
4. Прийняття рішення, що передбачає найбільш раціональне використання своїх сил і умов обстановки.
5. Організація і стимулювання підготовчої роботи і практичного виконання рішення.
6. Контроль і внесення коректив у процес діяльності особового складу.
7. Підбиття підсумків і відновлення боєздатності після проведеного бою. Проведене заняття за інноваційними формами рольової гри забезпечило достатній рівень управлінської готовності майбутніх бійців до діяльності у військовій справі.

Практичний приклад використання методу «Мозковий штурм» на заняттях з початкової військової підготовки

Використання методу “мозкового штурму” в практиці навчання у закладі освіти можливе за дотримання певних правил, які потрібно враховувати під час проектування та реалізації заняття. До цих правил належать такі:

- висловлення думок повинно відбуватися без закріпачення, навіть якщо запропоноване розв’язання спочатку видається абсурдним і недоречним;
- пропонувані думки не можна обґрунтовувати в момент їхнього виголошення під жодним приводом;
- висловлені ідеї не можна коментувати. Це стосується однаково як організатора заняття, так і інших учасників дискусії;
- після закінчення списку ідей допускається обґрунтування висловлених пропозицій розв’язання проблем;
- висловлення ідей (думок) може відбуватися в письмовій формі, а також анонімно;
- усі висловлені думки повинні детально записуватися (реєструватися);
- за один раз можна висловлювати тільки одну думку.

Умови ефективності мозкового штурму:

- максимальна зацікавленість усіх учасників у досягненні результату;
- абсолютний авторитет керівника в організації роботи;
- чітке дотримання правил проведення мозкової атаки.

Основні принципи мозкової атаки:

- не критикувати - можна висловлювати будь-яку думку без побоювання, що вона буде невдалою;
- стимулювати всяку ініціативу - чим незвичайнішу, тим краще;
- прагнути до найбільшої кількості ідей;
- змінювати, комбінувати, покращувати запропоновані ідеї (свої та чужі).

Метод “мозкового штурму” відносять до групи інтерактивних методів

навчання й використовують для вирішення конкретних практичних завдань.

Найкращим способом оцінювання висловлених ідей на заняттях є голосування всіх учасників з попередньою загальною дискусією. Провести голосування можна на тому ж занятті після короткої перерви або на наступному занятті (це залежить від кількості висловлених ідей, складності проблеми, наявності навчального часу тощо). Однак найдоцільнішим є завершення роботи протягом одного заняття за умови повного «занурення» здобувачів освіти у навчальну ситуацію. За браком часу можна запланувати спарене заняття (4 уроки).

За дотримання описаних правил і застережень проведення заняття методом мозкової атаки в умовах навчального закладу може здійснюватися за такою структурою:

Перший етап

Крок 1

- вступ, окреслення проблем, завдань;
- формулювання проблем, завдань, задач (здійснювати через проміжок часу в 5—10 хв).

Крок 2

- висловлення думок, ідей;
- реєстрація ідей.

Другий етап

Крок 3

- обґрунтування своєї ідеї тими, хто висловив пропозиції щодо розв'язання проблеми;
- загальна дискусія над запропонованими ідеями (правильність, реальність, оригінальність);
- остаточний вибір найкращої ідеї.

Крок 4

- обґрунтування остаточного вибору;
- підсумовування проведення заняття, підкреслення моментів, що мають важливе дидактичне значення.

Основним завданням занять є формування вміння допризовників генерувати ідеї в умовах екстремальної ситуації, висловлювати та обґрунтовувати свої думки. Для цього необхідно дотримуватись

певних правил їх проведення:

1. Чітко сформулювати проблему (завдання). Визначити потреби та мету її розв'язання.
2. Ознайомити учнів з умовами й правилами проведення роботи. Визначити групи учасників (команди, бригади, експертні групи тощо), пояснити їхні завдання.
3. Стимулювати генерацію ідей у робочих групах. Ідеї повинні бути новими, простими, надійними, доступними.
4. Організувати мозковий штурм поставленої проблеми за певний проміжок часу (10-15 хв.). Можете регламентувати кількість відповідей, що їх потрібно отримати (5, 7, 10 тощо).
5. Провести репрезентацію ідей, запропонованих учасниками, та їх аргументацію.
6. Організувати аналіз ідей, який можна здійснити за допомогою морфологічної таблиці.
7. Допомогти учасникам відібрати кращі ідеї, спрямувати їхнє подальше розроблення.

Для проведення мозкового штурму всі учасники розподіляються на декілька груп. Організатор пояснює правила мозкового штурму допривозниками, формулює проблему та завдання для кожної групи учасників. Кожна група пропонує свої ідеї-рішення (мінімум три ідеї від кожної команди), які записуються на листі або дошці. Далі відбувається обговорення ідей. Кожна команда обґрунтовує свої ідеї та можливості їхнього впровадження в життя.

Після цього здійснюється відбір ідей голосуванням. Кожен учасник має право вибрати три ідеї із загального переліку. Учасники підходять до ватману й проти ідеї, яка їм найбільше сподобалася, ставлять крапку маркером / крейдою (1 крапка - 1 голос). Для прийняття остаточного рішення організатори підраховують кількість голосів за кожен ідею. Після цього проводиться ранжирування результатів - учасники обирають декілька ідей (дві - три ідеї), які отримали найбільшу кількість голосів і являють собою найефективніші напрями розв'язання проблеми. Ці ідеї обговорюються всіма учасниками, а після обговорення визначаються способи їхньої реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Відомості Верховної ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом N 2222 - IV (2222 - 15) від 08.12.2004, ВВР, 2005, N 2.
2. Андрущенко В., Федоров В. Запорозька Січ як український феномен. Київ : Заповіт, 1995.
3. Балашова С.П., Кирик В.Л., Лисюк С.Г. Основи психології та педагогіки: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015.
4. Военна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
5. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі

військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України : колективна монографія / за заг. ред. В. С. Рижикова. Київ : НДЦ ВІКНУ, 2018.

6. Про Збройні Сили України : Закон України від 05.10.2000 р. № 2019-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48.

7. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. [О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевников, А.М. Романишин, С. В. Скрипник]. Львів : АСВ, 2012.

8. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В.С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ: НДЦ ВІКНУ, 2018.

9. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник. Суми : Сумський державний університет, 2016.

10. Вітченко А.О., Осьодло В.І., Салкуцан С.М. Технології навчання у військовому ліцеї: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В.М. Телелима. - Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016.

11. Дзюба В. М. Військова педагогіка, виховна та соціальна робота з майбутніми військовиками. Київ : МП Леся, 2009. .

12. Євтух М. Б. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія / Микола Євтух, Андрій Нісімчук ; [кер. проекту В. О. Зайчук] ; Ін - т пед. технологій. - Луцьк : Твердиня, 2011.

13. Темко Г. Д., Томчук М. І. Військове виховання на Україні: історія розвитку та сучасні проблеми. Київ: Варта, 1997.

14. Толлок І. В., Приходько Ю. І. Підготовка військових фахівців: інноваційні підходи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 6 (32).

15. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції: поради для офіцерів та сержантів. *Адміністративне управління ГШ ЗСУ*. № 20951 С від 35.09.2014 р. 9.52.34арт 1.21/, Штаб АТО, 2014.

16. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000.

17. Горячева К. С., Рижиков В. С. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в

умовах обстановки наближеної до бойової. *Молодь і ринок*. 2018. Вип. № 7 (162).

18. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: Навчально - методичний посібник / уклад. О. В. Бойко, Г. П. Воробйов, В. М. Замана, Л. В. Коберський, В. М. Муженко, П. П. Ткачук, А.М. Романишин / За ред. Г. П. Воробйова. Львів: АСВ, 2012.

19. Концепція підготовки Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 22.02.2016 № 95.

20. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія. Київ : Тандем, 2000.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР»
Зам. № 1719 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1